

नेपाली

(त्रैमासिक)

२०६५ साउन, भदौ र असोज पूर्णाङ्ग १८६

गुठीको समाचार

२०६४ का पुरस्कार

२०६५/५/२७/६

ललितपुर, पाटनढोका, यलमायाकेन्द्रमा आज बसेको गुठीको साधारण सभाले संवत् २०६४ सालका पुरस्कार जगदम्बाशृशी तथा मदन पुरस्कारबारे निर्णय गरेको छ। सोअनुसारफ

- (क) पुरस्कार जगदम्बाशृशी –कविता, गीत, बालसाहित्य तथा संस्कृतिसम्बन्धी अनेकाने क ग्रन्थ लेखी नेपाली वाम्यको सेवामा अथक र अनवरत सेवा गरिरहेबापतरू श्री कृष्णप्रसाद पराजुलीलाई, र
- (ख) झङ्गन्तर्मनको यात्राउँ भन्ने ग्रन्थका लागि श्री जगदीश घिमिरेलाई प्रदान गरिएको छ।

२०६५/६/१५/४

आज ललितपुर, श्रीदरबारटोलभित्र, रातो बक्त्तला स्कूलको झङ्गाडिटोरियमउँ (कमलमणि थिएटर) मा संवत् २०६४ सालका पुरस्कार अर्पण समारोह सम्पन्न भयो। आजको सभाका झङ्गर्ताकर्ताउँ अर्थात् सभाशृसञ्चालकट्ट्य सुधा ओल तथा ज्ञाननिष्ठ ज्ञावालीले ठीक ३:२०

(बाखी की पृष्ठ ३ मा)

मदन पुरस्कार पुस्तकालयको पाना

नभदिक पञ्चाङ्ग

ज्योतिषी नन्दकिशोर शर्माले तयार पारेको र जनपक्ष प्रकाशन गान्तोकका तर्फबाट पुण्यप्रसाद शर्माले २०५० सालमा प्रकाशित गरेको एउटा पुस्तक म.पु.पु.मा आइपुगेको छ । नम्बर २६१६७ धारण गरेर त्यो पुस्तक पुस्तकालयको ...याकमा बसेको छ । छब्बीस हजारभन्दा बढी पुस्तकह' त्यसरी ...याकमा बसेका छन्, यसले कुन विशेषता बोकेर आएको छ र यसप्रकार म.पु.पु.को पातामा लुकनुप...यो भन्ने खुलदुल लाग्छ होला पढनेह'लाई । नेपाली पञ्चाङ्ग भएकाले मात्र यो किताप यसरी चर्चित हुनपाएको होइन । यस कितापका नामको उपशीर्षक भएर आएको विशेषण नै यसको विशेषता हो भन्यो भने होला । त्यहां^x लेखिएको छफ –नेपाली भाषा मान्यता वर्षदेखि शुभारम्भरु । अर्थात् सन् १८८२ मा नेपाली भाषाले भारतको संविधानको आठौ^x अनुसूचीमा प्रवेश पाएपछि त्यसैको खुसीयालीमा यो पञ्चाङ्ग प्रकाशित गरिएको रहेछ । विक्रम संवत् २०५० को नेपाली पात्रो हो, तर नेपाली पात्रोह'का साबिक निस्कने साइज लाम्चो खालको १६ इन्चीको नभएर यसलाई डिमाई आधा अर्थात् ५.५x८ इन्चको आकारमा निकालिएको छ । नेपाली भाषा मान्यताको वर्षलाई पहिलो वर्ष मानी यो पात्रो प्रकाशित भएको छ । तर पात्रोको नाम झनभदीपउँ० राखिए तापनि ज्योतिषीजीले त्यो संवत्को नाम चाहिं^x झश्री नरेन्द्रकीलउँ० संवत् भन्न मन पराएका छन् । सिक्किमको संस्कृत नाम झड्न्द्रकीलउँ० भएकाले त्यसमा नरबहादुरको झनरउँ० जोडेर नरेन्द्रकील पारिएको हो भन्ने बुझनुपर्छ । संवत्को नामभन्दा अनौठो यसको समर्पणशृप्रशस्ति छ । त्यहां^x यस्तो लेखिएको छ :

—महान् भाषाविद् श्री नरसिंहराव, नेपाली भाषाका सशक्त योद्धा श्री नरबहादुर भण्डारी एवं श्रीमती दिलकुमारी भण्डारीप्रति नरेन्द्रकील सम्बत्को श्रीगणेश गर्दै यो नभदिक पञ्चाङ्ग अभिनन्दन सहित सश्रद्धा समर्पितरु

(वांकी पृ. ४५ मा)

(पृष्ठ १ को बाख की)

मा सभा प्रारम्भ भएको घोषणा गर्नुभयो । सर्वप्रथम उहाँले आजको कार्यक्रमबारे जानकारी दिई मदन पुरस्कार गुठीको पुरस्कार श्रूसमर्पण पद्धतिबारे छोटो परिचय दिनुभयो । त्यसपछि मदन पुरस्कार सम्बन्धी एउटा लघुवृत्तचित्र प्रदर्शन गरियो । त्यसपछि गुठीका अध्यक्ष श्री कमलमणि दीक्षितलाई आ नो अध्यक्षीय स्वागतशृभाषण गर्न आग्रह गर्नुभयो । अनि, अध्यक्षज्यूले साबिकबमोजिमफ

‘ॐ असतोमा सद्गमयः तमसोमा ज्योतिर्गमयः
मृत्योर्मा अमृतंगमयः ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः’

भन्दै आ नो स्वागतशृभाषण यसप्रकार पढ्नुभयोफ

“आदरणीय सम्मानित ‘ब्यौलाद्वय’, सत्यमोहन जोशीज्यू तथा सभ्यगण,

२०६४ सालको मदन पुरस्कार समारोहमा तपाईंहाई स्वागत छ । झमदन पुरस्कारउँको यो बाउन्नांख र झजगदम्बाशृश्रीउँको बीसौं पुरस्कार वर्ष हो भन्ने स्मरण गराउँदै एकपटक म तपाईंहाई फेरि ती दुई अमर आत्मालाई सम्मिलिनुहोस् भन्ने आग्रह गर्दछु ।

मदन पुरस्कार समारोहका लागि हामी फेरि ५२ वर्षअघि भेला भएको स्थलको ठीक माथि बनेको यो नवनिर्मित थिएटर हलमा जम्मा भएका छौंख । २०१४ सालको नौरथाको पञ्चमीका दिनको सम्लना आउँदा आज म रोमाञ्चित भएको छु । त्यो दिनलाई सम्लने आज यहाँ सत्यमोहनजी, चित्तरञ्जनजी र हाम्रा एकशृदुई जना परिवारजनबाहेक अ‘ कोही छैन होला ।

सत्यमोहनजी, त्यस दिनका उपस्थित दुई जना झब्यौलाउँमध्ये तपाईं एक जना हुनुहुन्थ्यो । आज तपाईं हाम्रा विशिष्ट अतिथि भई विट्टदप्रवचन दिन पाल्नुभएको छ । हामी गौरवान्वित भएका छौंख । तपाईंलाई हार्दिक स्वागत छ ।

कृष्णप्रसाद पराजुलीज्यू, २०१५ सालतिर पूर्व १ नम्बरको भमरकोटमा सर्वप्रथम तपाईंसँग भेटेको हुँ भैले । त्यसको पचास वर्षपछि आज तपाईंलाई यसरी झब्यौलाउँ बनाएर वरणी गरिएला भन्ने कहाँ कल्पना गरिएको थियो र / तपाईंको भाषा र ज्ञानको सेवाप्रति को अनुराग त्यस दिन तपाईंको पुस्तकालयको दर्शन गर्दा पनि

मैले पाएको हु \times तर यो उचाइमा तपाईं पुग्नुहोला भन्ने अनुमान मैले गर्न सकेको थिइन \times , म आफू पनि केटै थिए नि / झजगदम्बाशृशीउँ० ग्रहण गर्न पाल्नुभएकोमा म आहलादित छु, तपाईंलाई स्वागत छु ।

जगदीश घिमिरेज्यू, जनकपुरमै सर्वप्रथम तपाईंको र मेरो भेट भएको हो भन्ने तपाईंले सम्ब्रहनुभएको होला। त्यसपछि प्रज्ञाप्रतिष्ठानमा देशभरका साहित्यिकह‘को अञ्चलस्तरीय भेला हु \times दा तपाईं जनकपुरको र म वागमतीको प्रतिनिधि मण्डलमा स \times गै थियो \times भन्ने सम्ब \times दा रमाइलो लाग्छु। अह बीसको दसकमा नयां \times सडकको इन्दिरा रेस्टुरांमा हुने चियापान सप्ताहिक भेटघाटमा आकलदुक्ल तपाईं र मेरो जम्काघेट भएको बिसंनुभएको छैन होला। तपाईंको उत्साह र लगनबाट म उसैबेला प्रभावित भएको हु \times । तपाईंको त्यो जोस र जां \times गरलाई झमाइलोमाउँले पनि परास्त गर्न सकेन / तपाईंको जुवारुपनमा हामी सबै गौरवबोध गर्दछौ \times । नेपाली बुद्धिजीवीह‘लाई झहार नमानउँ० भन्ने जुन सन्देश तपाईंले दिनुभएको छ आ नो अन्तरमनको यात्रामार्फत, त्यसबाट म पनि आशावादी भएको छु। हामीमा आत्मशक्तिको बोध गराउने तपाईंको म अभिवादन गर्दछु। जगदीशजी, तपाईंलाई यस समारोहमा स्वागत गर्न पाएकोमा म गौरवबोध गर्दछु ।

पराजुलीज्यू र घिमिरेज्यू, मैले तपाईंह‘लाई स्वागत गरें \times भन्नु त विडम्बनापूर्ण हुन्छ, किनभने यो समारोह भन्नु नै तपाईंह‘ दुई जनाको हो। तपाईंह‘ कारणी, हामी त कार्यकर्ता मात्र हौ \times आज। मैले, सत्य कुरा भनेको ह \times किनभने तपाईंह‘ले किताप नलेखिरिदै, तपाईंह‘ले नेपाली वा-मयको सेवा नगरिरिदै हामी कहां \times हुन्थ्यौ \times ? यो मदन पुरस्कार गुठी कहां \times हुन्थ्यो? त्यसैले तपाईंह‘ दुई जनालाई पुनः स्वागत भन्दछु ।

अनि तपाईंह‘, हाम्रा सभ्यगण, तपाईंह‘को यत्रो उपस्थिति यहां \times नभैदिएको भए त यो समारोहह‘को गरिमा नै रहने थिएन। आ ना कतिपय काम छाडेर तपाईंह‘ यहां \times आइदिनुभयो । हामी धन्य भयौ \times । तपाईंह‘ सबैलाई गुठीको तर्फबाट हार्दिकशृहार्दिक स्वागत छु ।

यसपटक मैले तपाईंह‘स \times ग अलिकति क्षमा पनि माग्नुपरेको छु। त्यो के भने यता १०१५ वर्षदेखि यस समारोहमा मैले लेखेको

नया~~X~~ एउटा या दुइटा किताप समर्पण गर्ने गरेको थिए~~X~~। तर ऐले को पालि मैले नया~~X~~ किताप लेख्न सकिन~~X~~। भए पनि त्यो परम्परा धान्न मेरा बारेमा लेखिएका तीनोटा किताप समर्पण गरिएदै छ। त्यसका लागि हामीलाई ती कितापह‘ उपलब्ध गराइदिएकामा भद्रपुर तपाको जुही प्रकाशनलाई र पोखराको नेपाली गद्य साहित्य परिषदलाई मैले धन्यवाद भन्नुपर्छ। म पुनः तपाईंह‘ सबैलाई स्वागत गर्दछु।

सबैको जय होस् /रु

यसरी अध्यक्षज्यूले झस्बैको जय होस्~~उँ~~ भनेर आ नो भाषण टु-ग्याएपछि पुरस्कार समर्पणको कार्यक्रम प्रारम्भ भयो।

आज पुरस्कारशृंविजयीह‘लाई ओल्क्याई अध्यक्षज्यूसमक्ष पुरस्कार ग्रहण गर्न ल्याउने विद्वानह‘ हुनुहुन्थ्यो डा. केदारभक्त माथेमा, श्री केशवमणि आचार्य दीक्षित, डा. वासुदेव त्रिपाठी र श्री कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान।

सो, जगदम्बाशृंश्रीद्वारा सम्मानित श्री कृष्णप्रसाद पराजुलीलाई सर्वप्रथम सम्मानशृंअर्पण गरियो। उहांलाई ओल्क्याई ल्याउने विद्वानट्टय हुनुहुन्थ्योफ डा. केदारभक्त माथेमा र श्री केशवमणि आ.दी। श्री पराजुलीलाई कपूरको बत्तीले अभ्यर्चना गरी अध्यक्षज्यूले पुरस्कारको प्रमाणशृपत्र अर्पण गर्नुभयो अनि आ नो हात झतल~~उँ~~ पारी पुरस्कारको रकम उठाउन श्री पराजुलीलाई आग्रह गर्नुभयो। त्यसरी सम्मानित भैसकेपछि झब्बौलाउँलाई माथि कवचमा राखियो। त्यसपछि मदन पुरस्कारशृंविजयी ग्रन्थका स्रष्टा श्री जगदीश घिमिरेलाई सम्मानित गरियो। उहांलाई ओल्क्याई ल्याउने विद्वानट्टय हुनुहुन्थ्योफ डा. वासुदेव त्रिपाठी र श्री कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान। श्री घिमिरेलाई पनि सोहीप्रकार सम्मान प्रदान गरी कवचमा विराजमान गराएपछि उहांह‘ दुवै जनालाई माला लगाइदिनुभयो श्रीमती डा. शान्ता दीक्षितले।

मदन पुरस्कारको परम्पराअनुसार सम्मानित व्यक्तित्वह‘लाई छुचै माल्यार्पण नगरी प्रमाणपत्रलाई चढाइएको माला नै प्रसादस्व‘प उहांह‘लाई पहिराइन्छ।

यो सबै कार्य विधिवत् सम्पन्न भैसकेपछि सभाशृसञ्चालकह‘ले श्री सत्यमोहन जोशीलाई आ नो विट्टप्रवचन प्रस्तुत गर्न अनुरोध

गर्नुभयो । विद्वान् श्री सत्यमोहन जोशीले सो विट्टद्प्रवचन यसरी वाचन गर्नुभयो

मदन पुरस्कार गुठीका आदरणीय अध्यक्षज्यू,
आदरणीय विद्वद्जन,
साहित्यानुरागी महिला तथा सज्जनवृन्द !
तमस्कार !

मदन पुरस्कार गुठीको तद्रवावधानमा ललितपुरस्थित श्रीदरबार टोलको यस सुन्दर थिएटर (अडिटोरियम)मा सम्पन्न भैरहेको आजको यो पुरस्कार वितरण समारोहमा मेरा आ ना दुईचार अभिव्यक्ति पोख्ने सौभाग्य जुन मैले पाएँ खेरो लागि यो अविस्मरणीय सुखद क्षण भएको छ । यस्तो बिरलै पाइने सुअवसरका लागि मदन पुरस्कार गुठीप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै आजको यस समारोहमा प्रतिष्ठामूलक झमदन पुरस्कारउँका विजेता, बहुचर्चित आत्मसंस्मरणात्मक कृति झअन्तरमनका यात्राउँ का स्वनामधन्य स्रष्टा जगदीश घिमिरेज्यू तथा उत्तिकै प्रतिष्ठामूलक झजगदम्बाशृशी पुरस्कारउँ पाउनुहुने नेपाली भाषा साहित्यका दीर्घसेवी स्वनामधन्य स्रष्टा कृष्णप्रसाद पराजुलीज्यूमा हार्दिक बधाई टक्कशउँछु । आजभन्दा ५३ वर्षअघि जुन उद्देश्यले ज. मदनशमशेरका नाममा स्थापित मदन पुरस्कार गुठीबाट झमदन पुरस्कारउँ प्रदान गर्ने परम्परा कायम भयो र त्यसैको निरन्तरतामा आज भैरहेको यो समारोहको नेपाली भाषा साहित्यको इतिहास र विकास क्रममा उल्लेखनीय पृष्ठभूमि रहिरहनेछ । नेपाली भाषाको श्रीवृद्धिमा यसको गहकिलो योगदान हुनेछ ।

वास्तवमा श्रीदरबारटोलको यो समारोहस्थल नेपाली भाषा साहित्यको एउटा अतीव पवित्र तीर्थस्थल नै भएको छ र यहाँको मदन पुरस्कार पुस्तकालय नेपाल र नेपालीह'को एउटा सात झसाहित्यशृ मन्दिरउँ को 'पमा साकरित भैरहेको छ । मैले सुनिराखेको त्यो झसापूर्व चौथो शताब्दीतिर युरोपमा युनान (ग्रीस) को राजधानी ऐथेन्समा महान् दार्शनिक विद्वान् प्लेटोले संस्थापन गरेको विट्टद परिषद् जुन पछि त्यो एकेडेमी (Academy) नामले विश्वप्रसिद्ध भयो, आज त्यसैको अनु'पैतृ लाग्नेको मदन पुरस्कार पुस्तकालयको साहित्य मन्दिरको छहारीमा यो गरिमामय विट्टद भेला हुनु नै राष्ट्रकै गौरव भएको छ ।

यसै समारोहमा यतिबेला मलाई दुईचार पुराना कुराह‘को सम्बन्ध हुन थाल्छ। किनभने २०१२ सालमा मदन पुरस्कार गुठीको विधिवत् स्थापना भएपछि, सर्वप्रथम प्रदान गरिएको २०१३ सालको मदन पुरस्कार पाउनेह‘को अग्रप-क्तिमा मैले पनि तत्कालीन गुठीका संस्थापिका रानी जगदम्बाको करकमलबाट गद्य साहित्यतर्फको झमदन पुरस्कारउँ पाउने सौभाग्य पाएको थिए। त्यसबेला कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्याल र पण्डितराज सोमनाथ सिरदयालज्यूह‘ले गुठीका संस्थापिकामा औपचारिक ‘पमा मेरो परिचय टक्कजाएपछि मैले पुरस्कार पाएको त्यो अविस्मरणीय दृश्य अहिले पनि ल्लल्ली नै हुन्छ। हुन त आज कविशिरोमणि र पण्डितराज दुवै जना वितिसके, तर नेपाली भाषा साहित्यको विकासक्रममा अतुलनीय योगदान दिने सबै सष्टाह‘ (Makers of Nepali Language & Literature) को तथ्यासहितको विवरण मदन पुरस्कार पुस्तकालयमा सुरक्षित हुनु तथा मदन पुरस्कार पुस्तकालयकै वेबसाइटमा समेत रहनु निश्चय नै प्रशंसनीय र दूरदर्शी कार्य भएको छ।

त्यो साल झमदन पुरस्कारउँ प्राप्त गरेको मेरो पुस्तकको नाम थियो झहाम्रो लोक संस्कृतिउँ। वास्तवमा त्यस पुस्तकभित्र मेरो आ नो सिर्जना भने केही थिएन। त्यसभित्र जेजति थिए ती सब गाउँघरमा गाउँघरकै दाजुभाइ दिदीबहिनीह‘ले गाउने गरेका मौखिक ‘पमा सुरक्षित लो कगीतह‘को स-क्लन मात्र थियो। म त केवल निमित्त मात्र थिए। तिनताक लोकगीतलाई झ्यायाउरेउँ नै भन्ने गरिन्थ्यो र यसलाई उपेक्षित दृष्टिले हेरिन्थ्यो अनि झसंस्कृतिउँ शब्द पनि लोकगीतसँग गाउँसिएर प्रचलनमा आएको थिएन। तर मैले स-क्लन गरी तयार पारेको लोकगीतह‘को त्यो पुस्तकको नाम नै –हाम्रो लोक संस्कृतिरु राख्न पुगेँ। र, आज फर्केर हेर्दा साहित्य र संस्कृतिको फाँटमा मैले कसरी समर्पित भएर फट्को मार्न पुगेँ त्यो चाहिँ र मैले थापेर लिएको झमदन पुरस्कारउँबाट प्राप्त प्रेरणादायक दिशाबोध अनुसरण गर्दै जाँदाको प्रतिफल हो भन्ने मलाई लागेको छ। तदुपरान्त झमदन पुरस्कारउँ नै मेरो निमित्त मार्गचित्र बन्न्यो। यसैको परिप्रेक्ष्यमा सत्यतथ्यको एउटा प्रस-ग उल्लेख गर्न चाहन्छु।

हाम्रो देशमा २०१५ सालको प्रथम आम चुनावपछि गठित नेपाली का-ग्रेसको सरकारले प्रशासन व्यवस्थाको संरचनामा अनेक सुधारकार्य

गर्नुको अतिरिक्त पुरातद्रवसंग संस्कृति गाभेर झपुरातद्रव र संस्कृति विभागमा नाम राखेर एउटा नयां विभाग पनि प्रतिस्थापना गरेको थियो। र, सरकारले त्यस नयां विभागको पहिलो डाइरेक्टरको पदमा मलाई नियुक्त गर्दा त्यसबेला मेरा लागि सपना हो कि बिपन्नाई भएको थियो। किनभने त्यसबेला म जनगणना गर्ने संख्या विभाग अनमा एक जना राजपत्रअनीत (Non-Gazetted) तल्लो तहको जागिरे थिए, एकैचोटि पुरातद्रव र संस्कृति विभागमा विभागीय प्रमुखको डाइरेक्टर पदमा राजपत्राकित प्रथम श्रेणीको पदमा (Gazetted Officer) कसरी नियुक्त हुनगयो, त्यसबेला स्वयं मैले बुझ्न नसकेको कुरो थियो त्यो। त्यसैले पहिले त मैले विचार गरेए, पुरातद्रव र संस्कृति विभागमा डाइरेक्टर पदमा नियुक्त हुने व्यक्ति अर्कै सत्यमोहन जोशी नामको व्यक्ति हुनुपर्छ। अनि सो डाइरेक्टर पदमा अ' कसैले बहाली नगरेको कुरा थाहा भएपछि म त्यो नयां पुरातद्रव र संस्कृति विभागको कार्यालय खोज्दै सिंहदरबार सचिवालय पसेए। त्यो नयां विभाग शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत रहेछ र त्यसबेला शिक्षामन्त्री परशुनारायण चौधरी काम विशेषले देशबाहिर जानुभएकाले, शिक्षामन्त्रालयको कार्यभारसमेत सम्हालेर बस्नुभएका गृहमन्त्री सूर्यप्रसाद उपाध्यायप्रति डाइरेक्टरको पद पाएकोमा आभार व्यक्ति गर्दै निवेदन गरेएफ -मन्त्रीज्यू, पुरातद्रव र संस्कृति, यी दुवै विषय मेरा निमित्त नौला हुन, मैले निर्वाह गर्नुपर्ने उत्तरदायित्वह' केके हुन, निर्देशन पाऊए। रु मेरो यसकिसिमको सोबो कुरा सुनेर हाएस्टै मन्त्रीज्यूले भन्नुभयोफ -हाम्रो झलोकसंस्कृतिमा को ग्रन्थ लेखेर झमदन पुरस्कारमा पाउने व्यक्ति तपाईं नै होइन र ?रु मैले सविनय निवेदन गरेएफ -त्यो त हो, मन्त्रीज्यू रु अनि मन्त्रीज्यूले छिनाफाना गरेर भन्नुभयोफ -जानुस् अब तपाईं आ नो नयां पुरातद्रव र संस्कृति विभागमा बहाली गर्न। रु आज फक्त हेर्दा ५० वर्षअघिको कुरो भैसक्यो यो। त्यसबेला मैले मनमनै ठहर गरेएफ झहाम्रो लोकसंस्कृतिमा मा पाएको झमदन पुरस्कारमा नै मलाई योरय उम्मेदवार ठह...याएर पुरातद्रव र संस्कृति विभागको डाइरेक्टरको जस्तो उच्च पदमा नियुक्त गरेको रहेछ।

तदुपरान्त गाउँघरमा खटिएर जनगणना गर्ने मेरो जागिरे जीवनबाट फनक्क मोडिएर पुरातद्रव र संस्कृतिको फाटमा मैले पदार्पण गरेए। तर ममा लघुताभासचाहिए रहिरह्यो। किनभने न त म कुशल प्रशासक

नै थिए० न त तालिमप्राप्त पुरातद्रविद् तथा संस्कृतिविद्। वास्तवमा त्यसबेलासम्म पुरातद्रव भनेको के हो? त्यो नाम नै मेरा लागि नौलो र अपरिचित थियो। इससंस्कृतिउँ शब्दचाहिए० मैले गाउँघरमा स-क्लन गरेको मौखिक परम्परामा सुरक्षित तथा अलिखित लोकगीत नै हो भनेर सम्बन्धेको थिए०। तर त्यो पनि मेरो ज्यादै साँगुरिएको शोच थियो अबचाहिए० मैले आफूलाई आफैले पत्याउन नसके पनि मदन पुरस्कारको प्राप्तिमा सरकाले नै मलाई पत्याइदिएकाले मैले पाएको मदन पुरस्कारले मलाई विस्तारैविस्तारै लघुताभासबाट गुरुताभासमा उठाइदियो। अनि कर र बलले नै म पुरातद्रव र संस्कृतिको स्वाध्याय विद्यार्थी बन्नपुगें० र दृढ स-क्लिप्पत भएर सम्बन्धित क्षेत्रमा केही गरेर देखाऊँ० भनेर म कार्यक्षेत्रमा चुर्लुम्म ढुबें०।

मेरो आँखा अधिलितर विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथाको काखमा अवस्थित नेपाल एक अति प्राचीन देशको ‘पमा त्लल्ली हुनथाल्यो। यहाँ० विभिन्न युगमा सभ्यता र संस्कृतिका विभिन्न ‘प विकसित, परिवर्तित र विलुप्त भएका तथ्यह’ छारिएर रहेका रहेछन्, त्यो विस्तारैविस्तारै बुयन थालें०। अनि त्यसबेलाका नेपाली विद्वद्जनह‘ले सम्पादन गरी प्रकाशमा त्याइएको इहिमवत्संस्कृतिउँ पत्रिकामा –सा प्रथमा संस्कृतिर्विश्ववाराहु (त्यो प्रथम संस्कृति नै विश्वव्यापक) भनेर जुन मूल मन्त्र उल्लेख गरिएको थियो त्यसको तात्पर्य टड्कारो हुन थाल्यो। अनि नेपालको पुराताद्रिवक र सांस्कृतिक निधि र वैभवको गहिराइ र उचाइ, लम्बाइ र चौडाइ कहाँ० कसरी पत्ता लगाउने भनी त्यसैमा सोच्च र संलग्न हुन थालें०।

नयाँ० विभागको ‘पमा नौलो अनुहार लिएर देखा परेको पुरातद्रव र संस्कृति विभाग का क्रियाकलापसम्बन्धी चर्चाश्रृपरिचर्चाका क्रमह‘ चलन थालेपछि, यति कैमा एकदिन एकजना शुभचिन्तकमित्र न्हुँदेमान ड-गोलले उनका पुर्खाले खेतमा मल हाल्नका लागि कालीमाटी खन्दा प्राप्त गरिराखेको एउटा माछोको अवशेष शिलास्त (Fossil) टाँसिएको कालीमाटीको डल्लो विभागमा देखाउन ल्यायो। हुन त कालीमाटीमा पातपित्तकरका अवशेषह‘ यदा कदा भेटिन्छन् तर सि-गो माछोको अवशेष भेटिएको र देखिएको चाहिए० यही नै थियो। अनि यो माछोको अवशेष देखेपछि सोच्च थालें० फ प्रागऐतिहासिक कालमा नेपाल मण्डल काठमाडौं०

उपत्यका एउटा विशाल ताल थियो भनेको तथ्य सत्य नै रहेछ, ताल को पानीको निस्कासनपछि, जब बचेको जमेको हिलोमाटो कालीमाटीमा परिणत भयो, त्यो नै कालान्तरमा अवशेषको ‘पमा (fossilized भएर) कालीमाटीमा परिणत भयो र प्राप्त भएको माछाको अवशेष त्यस को एक ज्वलन्त उदाहरण बन्यो। र, मेरो निमित्त मदन पुरस्कार गुठीकै मुख्यपत्र झुनेपाली³ त्रैमासिक पत्रिकामा सम्पादकज्यूले कालीमाटीमा टाइसिएको त्यो माछोको अवशेषको चित्र विवरणसहित प्रकाशमा ल्याइदिएपश्चात् काठमाडौं उपत्यकाभित्र सबभन्दा पहिले बस्ती गर्न आउने आदिबासीह‘ कुनबेला कहांबाट पसे होलान् भन्ने प्रश्नचिह्न पनि स्वतः देखाप...यो।

हुन त नेपालमा मात्र होइन, विश्वमा अन्यत्र मुलुकह‘मा पनि हजारौं वर्षअघि पहिले मानव कसरी देखाप...यो भन्ने कुरामा वादविवाद नै हुनेगर्दछ। मुख्य कुरोचाहि आदिबासी मानवह‘को अवशेष (Fossil remaing) नभेटिउन्जेल तथा उनीह‘ले प्रयोगमा ल्याएका पाषाण हतियारह‘ प्राप्त नहुन्जेल मानवह‘को आदिबस्तीबारे यसै हो भनेर निश्चित गर्न गाहो पर्दौरहेछ।

तर प्रायः यतिचाहि निश्चित गर्न सकिने रहेछफ पाखा कन्दरा, गुफा ओडारह‘मा तथा नदीका किनाराका भूभागह‘मा नै आदिमानवह‘को प्रारम्भिक बस्ती बस्दो रहेछ। र, यतैबाट विशेषतः नदीकै किनाराका बस्तीह‘ नै आदिमानव सभ्यता र संस्कृतिको उद्गमस्थलह‘ बन्ने रहेछन्। यसैले नै होला, मिस्र (Egypt) देशको सभ्यतालाई नाइल नदीको वरदान, त्यस्तै मेसोपोटामियाको सभ्यतालाई युफेटस र टाइग्रीस नदीको वरदान, चीनको सभ्यतालाई यांसी नदीको वरदान, भारतको सभ्यतालाई गंगाशृजमुना, सिन्धु र ब्रह्मपुत्र नदीको वरदान भन्ने गरेको रहेछ। यसै पृष्ठभूमिमा नेपालमण्डल काठमाडौं उपत्यकाको सभ्यता र संस्कृतिमा पनि नेपाल माहात्म्यमा वर्णित शतरुद्र पहाडको शृंखलामा शिवपुरीको बागद्वार अथवा बागधारा उद्गम स्थल भएर उपत्यकामा बरने वारमती नदी र यसका शाखा नदीह‘ नै वरदान भएर नेपालको झुबागमती सभ्यताङ्गु देखा परेको रहेछ।

एकदिन पुरातद्रव र संस्कृति विभागको मेरो कार्यालयमा दुई जना साहित्यिक बन्धुह‘ मोहन कोइराला र शूर कोइराला

आउनुभयो । उहांहाँले एउटा रुमालमा पोको पारेर ल्याएको एउटा वस्तु मेरै अधिलितर टेबिलमा राखेर भन्नुभयोफ –जोशीजी, तपाईं पुरातद्रव र संस्कृति विभागको प्रथम डाइरेक्टर हुनुभएकोमा हार्दिक बधाई छ, अनि यो हाम्रो घरमा पुर्खाहाँले सुरक्षित गरिराखेको ज्यादै पुरानो वज्रदु-गा भन्ने गरेको गह्रुँगो धारिलो दु-गा तपाईंको नयां विभागलाई काम लाग्ला कि भनेर ल्याइदिएको । रु अनि त्यसबेला त्यो प्राचीन कालको वज्रदु-गा पहिलोपटक देखेपछि मेरो तेस्रो आँखा खुल्यो वास्तवमा त्यो वज्रदु-गा काठमाडौं उपत्यका र यसको सेरोफेरोमा बस्ते पाषाण युग (Neolithic Age) का आदिबासीहाँले प्रयोग गर्ने दु-गाको बन्चरो रहेछ र त्यसले हाम्रा आदिबासी पुर्खाहाँको सभ्यता र संस्कृति बोकेको रहेछ । अनि त्यसै दिनदेखि त्यो अमूल्य तर अति दुर्लभ वज्रदु-गालाई प्रारम्भिक पुराताद्रिवक पुँजीको ‘पमा जगेना गरेर पुरातद्रव र संस्कृति विभागले नामअनुसारको काम थालनी गरेर पाषाण युगका अर्थात् पाँच हजार वर्षपूर्वका विविध प्रकारका पाषाण हतियारह‘ (Stone Axes) को खोजी र सँकलन गर्ने अभियानको सूत्रपात ग...यो फलतः पुरातद्रव र संस्कृति विभागमा यत्रतत्रको खोजीबाट विविध प्रकार र शैलीमा दु-गाका बन्चराह‘ (Neolithic Collections) प्राप्त हुन थाले ।

पुरातद्रव र संस्कृतिको महद्रव, भूमिका र उपादेयतालाई बुझ्दै जाँदा, काठमाडौं उपत्यकामा वारमती सभ्यताअन्तर्गत पुराताद्रिवक र सांस्कृतिक स्थलहाँको निरीक्षण, अध्ययन, अन्वेषण र सर्वेक्षण गर्ने क्रममा म एकदिन टुकुचाको किनारामा अवस्थित लाजिम्पाट धोवीचौरको थुम्कोमा पनि पुगें । र, त्यहाँ मैले अन्य प्राचीन मूर्ति र शिवलिङ्गहाँको अतिरिक्त जब एउटा अनुपम प्रस्तर मूर्तिको सिरानमा धाँसेहाँले हँसिया उध्याउन लागिरहेको देखें, मेरा आँखा सर्रर रसाएर आएको मैले चालै पाइन र मलाई असाध्य पीडा बोध भयो । त्यो प्रस्तर मूर्ति त एउटा प्राचीन विशाल मन्दिरको भग्नावशेषमा खुल्ला ‘पमा जलहरिसहित ठड्याइएको एउटा अट्टीतीय मूर्ति थियो, त्यसमा ताम्रलेपको चहरीकिलोपना अहै बाँकी रहेछ । वास्तवमा त्यो मूर्ति इसाको पाँचौं शताब्दीमा राजा मानदेवको पालामा बनेको भगवान् विष्णुविक्रान्त (वामन) को क्लात्मक सुन्दर मूर्ति रहेछ र त्यस मूर्ति को

पादपीठमा लिच्छविलिपि संस्कृत भाषामा स्रग्धरा छन्दमा रचिएको
उत्कृष्ट काव्यशृकविता कृति र मूर्ति निर्माण कालको तिथिमिति पनि
रहेछन्, यथाफ

मातुः श्रीराज्यवत्या हितकृतमनसः

सर्वदा पुण्य वृध्दै

राजा श्री मानदेवः शुभविमल मतिः

पात्रदानाप्वुवर्षी

लक्ष्मीवत्कारयित्वा भवनमिह शुभं

स्थापयामास सम्यक्

विष्णुं विक्रान्तमूर्ति सुरमुनिसहितं

सर्व लोकैक नाथम् ॥

सं. ३८६ वैशाख शुक्ला दिवा ॥

भावार्थः फ राजा श्रीमानदेवले आ नी माता राज्यवतीको नाममा
एउटा विशाल मन्दिर बनाउन लगाई तीनै लोकका देवता कहलिएका
भगवान् विष्णुविक्रान्त (त्रिविक्रम वामन) को मूर्ति यस ठाउँमा विधिपूर्वक
स्थापना गरे ।

यस श्लोकमा उत्कीर्ण गरिएको साल मिति संवत् ३८६ वैशाख
शुक्ल दिवा हो र यो साल त्यसबेला को प्रचलित शकसंवत् हो, जसअनुसार
यो मूर्ति इसाको पाँचौं शताब्दीमा बनिएको विदित हुन आउछ ।

हुन त आज संस्कृत भाषामा रचिएको काव्य कृति भएको यस
श्लोकमा वर्णन गरिएको भगवान् विष्णु विक्रान्त वामनको त्यो भव्य
विशाल मन्दिर प्राकृतिक प्रकोपबाट सम्भवतः महाभूकम्पबाट धराशायी
भैसक्यो, तर त्यसबेलाको त्यो मन्दिरभित्रको यो प्रस्तर मूर्तिचाहिँ यो
सानो थुम्कोको खुला चउरमा १५१६ सय वर्षअघि संस्कृत भाषामा
रचना गरिएको उत्कृष्ट काव्य कृति, अद्वितीय क्लाकारिता भएको मूर्ति
र प्रामाणिक साल मिति बोकेर उपेक्षित अवस्थामा मिलिकएर
रहेको पाइयो । वास्तवमा नेपाली काव्य साहित्य र नेपाली मूर्तिक्लाको
इतिहास लेखनका लागि तथा विकासक्रमको आधारशिला तयार गर्नका
लागि विष्णुविक्रान्तको यो प्रस्तर मूर्ति को अभिलेख तिथिमितिसहित जीवन्त

नै रहेको देखियो। अनि काठमाडौं उपत्यकामा त्यसबेला संस्कृत भाषा सर्वांकीण वाग्मती सभ्यताको प्रतीक र अभिव्यक्ति थियो भन्ने तथ्यको साक्षी भैरहेको मलाई स्पष्ट भयो।

त्यस प्राचीन समयमा काठमाडौं उपत्यकामा बूढानीलकण्ठदेखि ललितपुर(पाटन) को श-खमूलसम्म फैलिएर गुलजार भएको विशालनगर (हाँडीगाउँ क्षेत्र) मा आजको यो टुकुचाखोलानेर लाजिम्पाटको धोवीचौरको थुम्कोमा विष्णुविकान्तको प्रस्तर मूर्ति स्थापना गरिएको विशाल मन्दिर भएको थलो नै सम्भवतः त्यसबेलाको प्रमुख सहर अथवा राजपञ्चन (राजधानी) थियो र आज त्यही राजपञ्चनको अपभ्रंश इलाजिम्पाट उन्हुन पुगेको छ। तर यतिबेला लाजिम्पाटको त्यो स्वर्णयुगतुल्यको वैभव खँडहरमा नै कहीं कै विलुप्त भैरहेको छ र त्यसले पुराताद्रिवकउत्खनन (Excavation) को प्रतीक्षा गरिरहेको छ। केवल सौभाग्यले विष्णुविकान्तको मूर्तिचाहिँ नष्ट हुन पाएन र यो मूर्ति नै नेपाल राज्यमा सम्भवतः प्रामाणिक तिथिमिति भएको प्राञ्जल संस्कृतमा रचना गरिएको काव्यशृकविताको सबभन्दा जेठो कृति भएको छ। हाल यो मूर्ति छाउनीस्थित राष्ट्रिय स-ग्रहालयमा सुरक्षित गरी प्रदर्शनमा राखिएको छ।

नेपाल मण्डल उपत्यकाभित्रका वाग्मती सभ्यताकै प्रस-ग र क्रममा अद्यापि कालजयी भएर उभिएका गोकर्णश्वर, गुह्येश्वरी, पशुपति, चाँगुनारायण, बौद्धनाथ, स्वयम्भू चैत्य, कुम्भेश्वर, गौरीकुण्ड, दुग्नेश्वरा आदि तथा अनेक कालखण्डमा विलुप्त भएर नाममा मात्र बाँचिराखेका मानगृह, कैलाशकूट भवन, भद्रादिवास भवन आदि राजप्रासादह'का पनि आआ ना भूमिका रहेका छन्। उपत्यकावासीह'का जनजीवनका सांस्कृतिक, सामाजिक र धार्मिक पक्षमा पनि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष 'पले वाग्मती सभ्यताको प्रभाव परेकै छ।

आज विश्वसंस्थायुनेस्को (UNESCO)ले काठमाडौं उपत्यकाभित्रका वाग्मती सभ्यता बोकेका सातओटा स्थलह'लाई त विश्वसम्पदा (World Heritage) सूचीभित्र नै राखिसकेको छ, किनभने युनेस्कोको परिभाषाअनुसार त मानवमा निहित सृजनात्मक प्रतिभाद्वारा निर्मित कृतिह' जब सर्वोत्कृष्ट (Masterpiece) को 'पमा देखा पर्दछन्,

त्यसबेला त्यस्ता कृतिह‘ भएका स्थलह‘ नै विश्वका मानव मात्रका साक्षात् सांस्कृतिक सम्पदा बन्न पुग्छन्।

वाग्मती सभ्यताको निधिभित्र अनुपम गगनचुम्बी मन्दिर, चैत्य, दु-गेधारा, राजप्रासाद, विहार र उत्कृष्ट कलाकारिता भएका मूर्तिह‘ त बाहिरबाटै निरीक्षण गर्न सकिने स्पृश्य सांस्कृतिक सम्पदा (Tangible Cultural Heritage) नै भए, तर वाग्मती सभ्यताकै निधिभित्र बाहिरबाट नदेखिने अस्पृश्य सांस्कृतिक सम्पदाह‘ (Intangible Cultural Heritage) पनि थुपै रहेछन् र यस किसिमका सम्पदाह‘ हाम्रा पुर्खाह‘ले कुन बेलादेखि कसरी जम्मा गरे, त्यसको जानकारी र निरीक्षण गर्ने क्रममा एकदिन म घटाघरको तल्लो पेटीको बरन्डा जोडिएको भुइँतलाको भित्री कोठामा रहेको वीर पुस्तकालयमा पुगें। हुन त त्रिचन्द्र क्लेजमा चार वर्षको विद्यार्थी जीवन बिते पनि, मैले कुनै दिन पनि घन्टाघरमुनि अवस्थित त्यो वीर पुस्तकालय (हाल रामशाह पथमा रहेको राष्ट्रिय अभिलेखालय) भित्र गएर हस्तलिखित पुस्तक हेर्न जाने त के कुरा, पुस्तकालयको प्रवेशद्वारको दैलोभित्र पाइला हाल्ने चेष्टासम्म पनि कहिल्यै गरिनें। एक त पुस्तकालयका अधिकारीह‘ले जो पायो उसलाई पाण्डुलिपिका पुस्तकह‘ देखाउँदैनन् पनि, केवल माथिल्लो तहबाट स्वीकृति बक्साएर आउने विदेशी विद्वान् र विदुषीह‘ मात्र यदाकदा पुस्तकालयभित्र अध्ययनशृअन्वेषण कार्यमा व्यस्त भैरहेका देखिन्थे। पुरातद्रव र संस्कृति विभाग गठन भएपछि, त्यो वीर पुस्तकालय स्वतः पुरातद्रव र संस्कृति विभागकै मातहतमा आएको थियो। र, पुरातद्रव र संस्कृति विभागका डाइरेक्टरको हैसियतले सर्वप्रथम मैले वीर पुस्तकालयको निरीक्षण गर्ने सौभाग्य पाएं। अनि नियमित ‘पले भैरहने निरीक्षणको क्रममा मैले वीर पुस्तकालयबाट धेरै कुरा थाहा पाएं, धेरै कुरा सिकें र राष्ट्रिय उपलब्धिका कार्य सम्पादन गरें। वास्तवमा त्यो वीर पुस्तकालय त नेपालको अद्वितीय किसिमको विद्याको भण्डार रहेछ, अह दक्षिण पूर्वी एसियामा नै नाम कहलिएको पाण्डुलिपि ग्रन्थह‘ भरमार भएको अध्ययनशृअन्वेषण केन्द्र रहेछ / त्यहाँ धर्मशास्त्र, दर्शन, तन्त्रमन्त्र, स्वास्थ्योपचार, ज्ञानविज्ञानका विविध विधाका अधिकांश संस्कृत भाषामा लेखिएका हस्तलिखित ग्रन्थह‘ रहेछन्।

वीर पुस्तकालयमा रहेका यिनै ग्रन्थह'को अध्ययन, अन्वेषण र अनुसन्धान गर्नलाई तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरका पालामा भारतका एक जना प्रकाण्ड विद्वान् तथा ब-गाल ऐसियाटिक सोसाइटीका उपाध्यक्ष महामहोपाध्याय हरिप्रसाद शास्त्री काठमाडौं^x आए। र, यिनले त्यो बेला अथक परिश्रम गरेर दुई भाग ग्रन्थ सूची वैज्ञानिक ढ-गले तयार गरेर प्रकाशमा ल्याइस केका रहेछन्। तदुपरान्त वीर पुस्तकालयमा सूचीकृत हस्तलिखित संस्कृत ग्रन्थह'को अध्ययन अन्वेषण गर्ने कार्यमा भारतका ख्यातिप्राप्त विद्वान्ह' (शशभूषणदास गुप्त, प्रबोधचन्द्र बागची, राहुल सा-कृत्यायन आदि) ले काठमाडौं^xमा निकै दिन बसेर शोध कार्य गरेर गएका रहेछन्। यसै प्रस-गमा ख्यातिप्राप्त भाषाशास्त्री डा. सुनीतिकुमार च्याटर्जीले झभारत र नेपालउँ नामको शोधकार्यमा यसरी टिप्पणीसमेत गरेको पाइयोफ

"Among the literary treasures preserved in Nepal, We in Bengal and East India feel particularly grateful because some of the oldest documents in Bengali and the Apabhramsa of the East have been discovered there. These have pushed back the history of our languages to a thousand years from now."

भावार्थफ नेपालमा सुरक्षित साहित्य निधिह'का लागि ब-गाल र पूर्वी भारतका हामीह' विशेषतः आभारी हुन पाएका छौं^x। किनभने ब-गाली र पूर्वी अपभ्रंश (ब-गाली भाषाका 'शब्दह' मिश्रित संस्कृत) का प्राचीनतम अभिलेखह' (काठमाडौं^x उपत्यकाका बज्राचार्यह'ले गाउने शास्त्रीय स-गीतशृङ्खान चर्या गीतह') त्यहां^x (वीर पुस्तकालयमा) प्राप्त हुन आए। यसले गर्दा अहिलेको हाम्रो भाषा (ब-गाली)को भैरहेको इतिहासलाई अब थप एक हजार वर्ष पुरानो सत्यसावित गरिदिएको छ।

वीर पुस्तकालयको रिकर्डअनुसार फ्रान्स देशका प्रकाण्ड विद्वान् तथा संस्कृत भाषा का ज्ञाता सिलभान लेभीले त वीर पुस्तकालयमा भएका पाण्डुलिपि ग्रन्थह'को कीरो नै भएर वर्षौं^x दिन वीर पुस्तकालयमै शोध कार्य गरे। उनले Le Nepal नामका दुई भाग नेपालको इतिहास नै

लेखे का रहेछन्। त्यो मैले त्यहीं देखें। फेरि इटालीका अर्का एक जना ख्यातिप्राप्त तद्रवान्वेषक तथा संस्कृत का ज्ञाता गुसेप टुचीले पनि वीर पुस्तकालयलाई आ नो शोधकार्यको स्थल बनाएका रहेछन्। तर उनले एउटा अमूल्य दुर्लभ ग्रन्थ झङ्कालचक्रउँ फर्काउने गरेर लिएर गएका भए पनि पटकपटक ताकिता गर्दासमेत त्यो महद्रवपूर्ण ग्रन्थ फिर्ता भने गर्दैगरेनछन्। सुनेरै दिक्क लागेको थियो।

मैले वीर पुस्तकालयमा गर्ने गरेको निरीक्षणकै क्रममा अधिकारीह‘ले मलाई संस्कृत हस्तलिखित ग्रन्थह‘को अतिरिक्त, गाग्रीह‘मा स-क्लन गरिराखेका प्राचीन मुद्राह‘ (Coins) पित्तल का ठूलठूला ढु़ग्रोमा कोचिराखेका चक्रसंवर आदिका पौभा चित्रह‘, उपत्यका र यसका हाराहारीमा रहेका संस्कृत भाषामा उत्कीर्ण शिलालेखका प्रतिलिपिह‘, हस्तलिखित ग्रन्थका गाता र भित्री पृष्ठह‘मा सजाइराखेका देवदेवीका र तन्त्रमन्त्रका चित्रह‘ आदि एकाएक गरेर देखाए। त्यो सबै देखदा मलाई के खोज्छस् काना आएखालै भयो। मैले सानातिना परियोजना बनाए र त्यसलाई मूर्त ‘प दिए गए। सबभन्दा पहिले गाग्रीह‘मा स-क्लित प्राचीन मुद्राह‘को एउटा सूची तयार पारें र पछिबाट त्यसलाई पुरातात्रिक, ऐतिहासिक र सांस्कृतिक पृष्ठभूमिमा झनेपाली राष्ट्रिय मुद्राउँ ग्रन्थ नै तयार गरें। त्यसमा मैले पाएचौं शताब्दीका राजा मानदेवदेखि बीसौं शताब्दीका राजा महेन्द्रसम्मका प्राप्त मुद्राह‘को क्रमबद्ध ऐतिहासिक विवरण समाविष्ट गर्न पाए। अनि त्यो ग्रन्थ मदन पुरस्कार गुठीकै जगदम्बा प्रकाशन मालाको चौबीसौं ग्रन्थको ‘पमा प्रकाशित पनि भयो।

नेपाली पुरातद्रव र नेपाली इतिहासको अध्ययन अन्वेषण र अनुसन्धानका लागि प्राचीन लिपिको ज्ञान अति आवश्यक हुएदाहुए दै पनि त्यसबेलासम्म लिपिसम्बन्धी कूनै पुस्तक लेखिएको थिएन। अतः वीर पुस्तकालयमा सुरक्षित ती प्राचीन अभिलेखह‘का प्रतिलिपिह‘कै आधारमा लिपिज्ञानका तीनवटा सचित्र पुस्तकह‘ दुई जना लिपिविशेषज्ञद्वारा (प. हेमराज शाक्य र शुरमान राजवंशी) तयार पारियो। त्यसपछि पुरातद्रव र संस्कृत विभागमा लिपिशास्त्र (Epigraphy) को एउटा शाखा नै रह्यो।

वीर पुस्त कालयमै स-कलित र सुरक्षित भैरहे का उत्कृष्ट हस्तलिखित र-गीन चित्रह‘ (विष्णुधर्मोत्तरका दस अवतारका चित्रह‘, राजा प्रताप मल्ल का तीर्थयात्राका चित्रह‘, बज्रयानी चक्रसंवर आदिका पौभा चित्रह‘, शैव र बौद्ध देवदेवताका चित्रह‘, जीवजनावरका चित्रह‘, अनेक तन्त्रमन्त्र र मण्डलका चित्रह‘ आदि) भक्तपुरमा लगी भक्तपुरको राजप्रासाद (Durbar Square) को लालबैठकलाई झराष्ट्रिय चित्र स-ग्रहालयअँमा परिणत गरियो ।

वास्तवमा वाग्मती सभ्यताले –वीर पुस्तकालयरु मात्र जन्माएको होइन, वाग्मती सभ्यताले मन्दिर, विहार, गुठीघर र प्रतिष्ठित व्यक्तिह‘को घरघरमा पनि विविध विषयका पाण्डुलिपि ग्रन्थह‘ (Manuscripts) को स-कलन, पूजन र पठनपाठन गर्ने थितिरीति पनि बसालिदियो। यसबारेको एउटा ज्ञातव्य कुरो यहां उल्लेख गर्नु प्रासक्तिक हुन आउँछफ

सन् १८१५ मा नेपाल सरकार र कम्पनी सरकार (अ-ग्रेजह‘को) ह‘ बीचको युद्ध समाप्तिमा सम्पन्न भएको सुगौली सन्धिपछि, एक जना अ-ग्रेजी कूटनीतिज्ञ हडसन (Brian Houghton Hodgson) काठमाडौं आएर दस वर्ष बस्ता उनले त्यसबेला लिलितपुर (पाटन) निवासी पं. अमृतानन्द बांडा (नेपाली गद्यमा झित्रितन सौन्दर्य गाथाअँ का लेखक सुन्दरानन्द बांडाका दाजु) लाई संस्कृत भाषा सिकाउने गुरु थापेका थिए र उनी आ नै गुरुमार्फत संस्थागत र व्यक्तिगत ‘पमा स-ग्रह भैरहे का विविध विषयका पाण्डुलिपि ग्रन्थह‘ खोजी गरेर पोका पनि पार्थे। त्यसबेला पं. अमृतानन्द बांडाले हडसनसाहेबका लागि एउटा गहकिलो संस्कृत ग्रन्थ झङ्गर्म कोशअँ पनि लेखेका थिए। (यस धर्म कोशको नेपाली अनुवाद त्रिभुवन विश्वविद्यालयका प्राध्यापक डा. मुकुन्दराज अर्यालले गरेका छन् र त्यसलाई नेपाल प्रज्ञाशुप्रतिष्ठानले प्रकाशनमा ल्याइसकेको छ ।)

हडसनले नेपालको राजधानी काठमाडौं उपत्यकामा ताडपत्र, नीलपत्र आदि कागजमा लेखिएका हस्तलिखित संस्कृत ग्रन्थह‘ (यसभित्र नीलपत्रमा सुनको मसीले लेखिएका विभिन्न आकारप्रकारका

प्रज्ञापारमिता साहित्यका ग्रन्थह' पनि) स्‌कलन गर्दै आ नो कार्यकाल सकिएर स्वदेशतर्फ फर्क्न भारी कस्दा, भारतमा त्यसबेला संस्कृत भाषामा लेखिएका बौद्ध ग्रन्थह' अप्राप्य भैरहेको थियो (विधर्मीह'को आक्रमण र मारले गर्दा) यस तथ्यलाई भारतीय तद्रवान्वेषक जैदेवसिंहले आ नो An Introduction to Madhyamika Philosophy (माध्यमिक दर्शनको परिचय) ग्रन्थमा यसरी उल्लेख गरेको पाइन्छफ

'Books on Mahayana Buddhism were completely lost in India. Their translation existed in Chinese, Japanese and Tibetan. Mahayana literature was written mostly in Sanskrit and mixed Sanskrit. Scholars who had made a study of Buddhism hardly suspected that there were books on Buddhism in Sanskrit also.

Mr. Brian Houghton Hodgson was appointed Resident at Kathmandu in Nepal in 1833, and served in this capacity up to the end of 1843.

During this period, he discovered there 381 bundles of manuscripts on Buddhism in Sanskrit. These were distributed to various learned societies for editing and publication. It was then found out that the Buddhism in the Sanskrit manuscripts was greatly different from that of the Pali Canon, and that the Buddhism in China, Japan, Tibet etc was very much similar to that of the Sanskrit works."

अर्थात्

-भारतमा महायानी बौद्ध धर्मसम्बन्धी ग्रन्थह' पूर्ण'पले हराइसके। यसकिसिमका ग्रन्थह'को अनुवाद भने चिनियाँ, जापानी र तिब्बती भाषामा भैसकेका रहेछन्। महायानी बौद्ध ग्रन्थ साहित्य अधिकांश संस्कृत भाषामै तथा मिश्रित संस्कृत भाषामा लेखिएका हुन्थे। बौद्ध ग्रन्थको अध्ययन अन्वेषण गर्ने विद्वान्ह'ले त संस्कृत भाषामा लेखिराखेका बौद्ध ग्रन्थह' प्रायः लोप नै भैसके होलान् भनिसके।

सन् १८३३ मा अ-ग्रेज सरकारको तर्फबाट नेपालको राजधानी काठमाडौँमा मिस्टर ब्रायन ह्युटन हडसन आवासीय राजदूत नियुक्त भए। उनले काठमाडौँ उपत्यकामा सन् १८४३ को अन्तसम्म आ नो ओहदाको काम गरेका थिए।

यसै समयमा उनले काठमाडौंमा संस्कृत भाषामा लेखिएका बौद्ध ग्रन्थका पाण्डुलिपि '३८१ पोका खोजखाज गरी स्-कलन गरे। उनले यसरी फेला पारेर स्-कलन गरेका बौद्ध ग्रन्थह'को सम्पादन र प्रकाशनका लागि विभिन्न प्रतिष्ठान र पुस्तकालयह'लाई उपहारस्व'प सुम्पें। यसबेलादेखि थाहा भयो कि संस्कृत भाषामा लेखिएको बौद्ध ग्रन्थ त पाली भाषामा लेखिएको बौद्ध ग्रन्थह'देखि धेरै भिन्न रहेछन् भन्ने कुरो। फेरि यो पनि थाहा हुन आयो कि चीन, जापान, तिब्बत आदि देशमा भएका महायानी बौद्ध ग्रन्थह' त संस्कृत भाषामा लेखिएका महायानी बौद्ध ग्रन्थह'संग धेरै मिल्ने रहेछन् भन्ने कुरो।

हडसनले नेपालबाट बोकेर ल्याएका पाण्डुलिपि ग्रन्थह' विभिन्न स-घृसंस्था र व्यक्ति (ब-गाल एसियाटीक सोसाइटि, लन्डनको शाही एसियाटिक सोसाइटी, इन्डिया अफिस लाइब्रेरी, बोडलियन लाइब्रेरी अक्सफोर्ड, सोसाइटी एसियाटिक र एम्. वर्नफ) लाई उपहार स्व'प दिएपछि, तीमध्ये एक अंश पाउने बंगाल एसियाटिक सोसाइटीका पुस्तकालयका ग्रन्थपाल राजेन्द्रलाल मित्र अति प्रफुल्लित भए र उनले रातोदिन ती ग्रन्थह'को अध्ययन अन्वेषण गरी विस्तृत विवरणसहित को The Sanskrit Buddhist Literature of NEPAL (नेपालको संस्कृत बौद्ध साहित्य) नामको एउटा बेजोडको ग्रन्थ नै सन् १८८२ मा कलकत्ताबाट प्रकाशनमा ल्याए।

झेनेपालको यो संस्कृत बौद्ध साहित्यउँको ग्रन्थ अध्ययन गरिसकेपछि, ब्रायन हयुटन हडसनको जीवनी लेख्ने सर डब्ल्यू डब्ल्यू हन्टरले ग्रन्थपाल राजेन्द्रलाल मित्रद्वारा सम्पादित तथा प्रकाशित The Sanskrit Buddhist Literature ग्रन्थलाई उन्नाइसौं शताब्दीको विट्टद् जगत्‌मा सबभन्दा ठूलो उपलब्ध हो भनेर ठोकुवा नै गरे।

वारमती सभ्यताकै पुनः प्रस-गमा तत्कालीन र-गमञ्चीय संस्कृति पनि संस्कृत भाषाकै माध्यमबाट चुलिएको थियो, त्यसैको एउटा ज्वलन्त उदाहरणफ

काठमाडौं उपत्यकाका आदिबासीह'का समुदायमा लोकभाषा र लोकसंस्कृतिको आ नै अस्तित्व र पहिचान हुँदाहुँदै पनि, इसाको प्रथम द्वितीय शताब्दीदेखि नै संस्कृत भाषा राज्यको औपचारिक भाषा तथा प्रचार र सञ्चारको माध्यम बनिसकेको विदित हुन्छ। अनि प्रारम्भिक कालको मल्लकालसम्म पनि नाटक मञ्चन हुँदा संस्कृत

भाषामै लेखिएको नाटक मञ्चन गर्ने पद्धति देखा पर्दछ। नेपाल संवत् ५०९ (चौधौx शताब्दी) मा नेपाली नाटककार धर्मगुप्तले उत्कृष्ट संस्कृत भाषामा रचना गरेको पूणी नाटक –रामानाटिकारु ललितपुरको डबलीमा मञ्चन गरिएको कथन छ। ताडपत्रमा संस्कृत भाषामा लेखिएको यो रामानाटिका प्रा. गोविन्दप्रसाद भचराईद्वारा शोधपूर्ण अनुवाद गराई नेपाल राजकीय प्रजाप्रतिष्ठानले प्रकाशनमा ल्याइसकेको छ।

अन्ततः ठूलठूला छिमेकी देशह‘को दाखोमा हाम्रो देश नेपाल सानो नै छ, तर सानो देशको राजधानी काठमाडौंx उपत्यकामा वागमती सभ्यताकै फलस्व‘प विविध क्षेत्रमा यसले अन्य सम्पदाह‘को अतिरिक्त विशेषतः संस्कृत साहित्यका हस्तलिखित ग्रन्थह‘ विश्वसम्पदाकै ‘पमा स-कलन र संरक्षण गर्न सक्नु भनेको प्रतिष्ठावर्द्धक गैरव हो भन्ने निष्कर्षमा म आइपुगेंx र यसलाई मैले मदन पुरस्कार गुठीबाट प्रदत्त झमदन पुरस्कारउँx कै प्रतिफल सम्भेंx। तर पुरातद्रव र संस्कृत विभागमा मात्र दुई वर्ष काम गर्ने सौभाग्य मैले पाएंx, किनभने २०१७ साल पौष १ गते राजकीय कूट्टारा तत्कालीन निर्वाचित का-ग्रेस सरकार नै धराशायी पारियो र केही दिनपछि मलाई पनि कार्यभार बाट मुक्त भएको पुर्जी दिइयो।

अनि पुरातद्रव र संस्कृति विभागको संस्मरणका लागि मैले एउटा ग्रन्थ तयार पारेंx र त्यसको नाम –पुरातद्रवशृएक रोचक कथारु राखेंx। र, त्यो ग्रन्थ पनि मदन पुरस्कार गुठीकै जगदम्बा प्रकाशन मालाको तीसौंx ग्रन्थको ‘पमा प्रकाशित भयो र आज त्यो मेरो ग्रन्थ मदन पुरस्कार पुस्तकालयको वेब साइटमा MPP NO. ३०१६ मा दर्ता भएर रहेको छ।

अब यो मदन पुरस्कार गुठीकै परिसरमा साहित्य मन्दिरको यो डबलीमा (कमलमणि थिएटरमा) उभिएर झफर्केर हेर्दाउँका मेरा दुईचार अभिव्यक्तिह‘ टु-याउनुअघि, देशमा आएको नयाँx परिवर्तनमा चौतर्फी झन्यांx नेपालउँ को परिकल्पना जुन हुन लागिरहेको छ त्यसमा नेपालका पुरातद्रव, संस्कृति, भाषा, साहित्य, स-गीत, कला आदिका क्षेत्रह‘मा पनि विविधतामा आपसी निकटतम एकता फस्टाउन पाओस, श्रीवृद्धि होस् भन्ने कामना गर्दछु।

जय होस् मदन पुरस्कार गुठीको /रु

समारोह सुरु हुनुअघि, पाहुनाह' ।

आदरणीय विद्वान् श्री
सत्यमोहन जोशी विद्वद्शृ
प्रवचन प्रस्तुत गर्दै ।

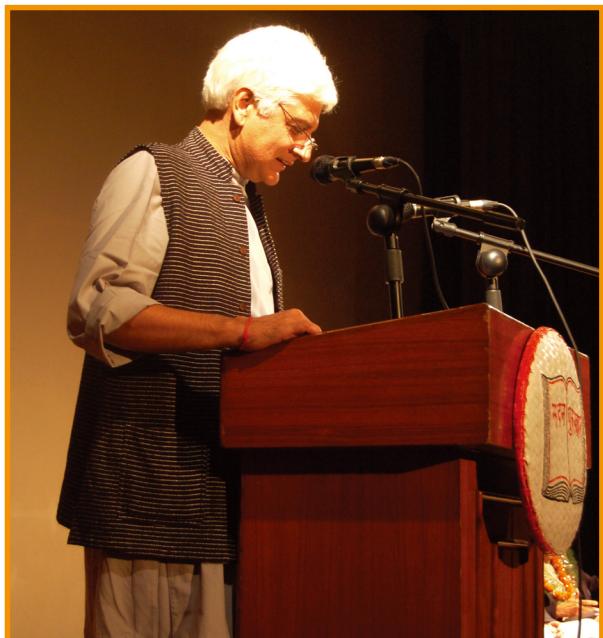
डा. केदारभक्त माथेमा र श्री केशवमणिले ओल्क्याएर ल्याइएका जगदम्बाश्रीशृविजयी श्री कृष्णप्रसाद पराजुली अध्यक्ष कमलमणिको अभ्यर्चना स्वीकार गर्दैँ। साथमा श्री सत्यमोहन जोशी।

मदन पुरस्कारशृविजयी श्री जगदीश घिमिरे पुरस्कारको प्रमाणपत्र स्वीकार गर्दैँ।

दुई जना सम्मानित -‘यौलारूह’का बीचमा गुठीका अध्यक्ष।

गुठीका सदस्यशृसचिव
श्री कुन्द दीक्षित
धन्यवाद ज्ञापन गर्दै।

बायां गुठीका सदस्यशृङ्खला, दायां गुठीका कार्यालय सचिव गजेन्द्रनाथ रेमी। बीचमा श्री सत्यमोहन जोशी, –व्यौलाट्यरु तथा गुठीका अध्यक्ष कमलमणि दीक्षित।

श्री कृष्णप्रसाद पराजुलीका परिवारसाथ सभाका इहर्तार्कर्ताहुयउँ श्री जननिष्ठ ज्ञवाली र सुश्री सुधा ओंक तथा गुठीका अध्यक्ष।

विशिष्ट अतिथि विद्वान् जोशीजीको यस प्रवचनको प्रशंसापूर्ण करतलध्वनिद्वारा सभाले स्वागत अनुमोदन ग...यो । अनि सभाशृं सञ्चालकले आग्रह गरेअनुसार जगदम्बाशृश्विद्वारा सम्मानित विद्वान् श्री कृष्णप्रसाद पराजुलीले आ नो उद्घागर यसरी व्यक्त गर्नुभयोफ

“आदरणीय अध्यक्षज्यू, सम्मान्य सत्यमोहन जोशीज्यू, मित्र जगदीश धिमिरेज्यू, मदन पुरस्कार गुठीका सञ्चालकहरू, उपस्थित सष्टा, पत्रकार बन्धु तथा गण्यमान्य व्यक्तित्व !

नेपाली भाषाशृसाहित्यको सेवा, सृजना र साधनामा चचलीपुइँया खेल्दाखेल्दै अहिले म चौहत्तरको भन्ज्या- काटौ छु । साहित्ययात्रामा लागदा आ नो उत्तरार्थ वयमा भेटिएको विशेष खुसीको क्षण हो यो । मदन पुरस्कार गुठीका कार्य र यसबाट प्रदान गरिने पुरस्कार उच्च मूल्यानमा पर्दछन् । आज इजगदम्बाशृश्वीउँ जस्तो गरिमामय पुरस्कारले सम्मानित हुन पाएर म चच्है भएको छु । यो खुसी म व्यक्ति कृष्णप्रसाद पराजुलीको मात्र होइनफ नेपाली भाषाशृसाहित्यमा रत्तने, रमाउने र स...हाउनेह‘को पनि खुसी हो । यो खुसी निसासिँदो स-घर्षपछि मलाई भन्ज्या-को वटवृक्ष देख्ने नेपाली भाषाशृसाहित्यका प्रेमीह‘को ओठओठमा खेलेको मुस्कानको खुसी पनि हो ।

हो, म साहित्यमा भिजेँ, नाचेँ, बुर्क्सी मारेँ, डुबुलिकएँ र बाँचेँ पनिफ गीतशृकविता, कथाश्रुएकू, निबन्धश्रुप्रबन्ध, लोकसाहित्य र बालसाहित्यमा । उद्देश्य थियो साहित्यमै समर्पित रहने । मैले श्रेय नै पाएकाले हुन सकछ, सबैजसो कृतिका संस्करणमाथि संस्करण पाउला लहलहाए । म लेखक मात्र नभएर गुरुसमेत हुन पुगेँ । जता लागे पनि र जे लेखे पनि मेरो मूल मन्त्र रहयोफ राम्रो रचना, मीठो नेपालीको साधना र प्राप्ति । मैले त्यसको उद्घोष गरेँ र त्यही नामको किताब लेखेँ पनि । भानुभक्त आचार्यदेखि आजसम्मका राम्रो रचना लेखेर नेपाली भाषालाई तिखार्ने र सिँगार्ने लेखकह‘ मेरा आँखामा थुप्रै आउँछन् । शीतलो, दर्रो र मलिलोपन दिने स्रष्टालाई पनि बिर्सिन सकिँदैन । उनीह‘ सबैले राम्रो नेपाली लेखे, मीठो नेपाली बोले । नेपाली भाषालाई राम्रोशृमीठो बनाउनमा थुप्रैशृथुप्रै नेपाली जनसमूह, लोककलाकार, वृद्धवृद्धा, युवायुवती र बालबालिकाको योगदान छ । मैले ती सबैलाई आत्मसात् गर्न खोजेको हुँ र उनीह‘ तदयभरि

भएर सम्लनामा आउँछन्। मलाई भन्न मन लाग्छफ ताती गर्न थालेदेखि बोल्दै, खेल्दै, सुसेल्दै र गुनगुनाउँदै आएको चिरसम्बन्धले भाषालाई माया गर्न सिकाएको छ। नेपाली भाषा त त्वं सात्र भाषा हो। वास्तवमा नेपाली भाषा समग्र नेपाली जातिको ढुकढुकी हो। नेपालभित्र अढाई करोड र नेपालबाहिर एक करोडभन्दा बढी जनसमुदायको सात्र, सम्पर्क भाषाका ‘पमा स्थापित यो भाषा अन्तर्राष्ट्रिय भाषासमेत भइसकेको छ र यस भाषाको उन्नतिशृप्रगतिमा इँटा थप्तै जाने प्रयत्न मैले गरेको हुँ। नेपाली भाषाशृसाहित्यको सेवा गरिरहन पाउनुलाई मैले जीवनकै सार्थकता ठानेको छु।

हुन त मैले के नै गर्न सकेको हुँला र / मैले त ताते गर्दै आउँदा आ नै माटोलाई, भाषालाई र आमालाई माया गरेको हुँ। एकान्तमा बसेर पनि मातृत्व र स्वअस्तित्वको पूजा गर्न खोजेको हुँ। वनशृबनेलीमा बिलाउँदै कोइली बोलेको र न्याउली बासेको पनि कै न कतैबाट सुनिँदो रहेछ। यहाँले जीरालाई पनि हीरा देख्नुभयो। झुङगदम्बाशृशीउँ पुरस्कार सम्भवतः यस्तैश्यस्तै सेवा र साधनाका क्रममा छहराउँदै आएको सम्मान हो भन्ने अनुभव मैले गरेको छु।

मेरा दृष्टिमा सृजना र साधनाको क्षेत्र निश्चय नै सुगम हुँदैन। स्थापित हुने कुनै पनि स्रष्टा धेरै उकालीशृओराली छिचोल्दै, गौँडाशृगलछेडा पार गर्दै आ नो निर्धारित लक्ष्यमा पुग्ने गर्दै। उनीह‘का आ ना दृष्टि हुन्छन्, दर्शन हुन्छन्, चिन्तनमननमा खेल्छन् उनीह‘। साहित्य र जीवनजगत्का सम्बन्धमा म आ ना धारणा राख्तै आएको छुफ कुनै पनि लेखकले पहिले त आफैँलाई बुल्नु र पढनुपर्छ। आफूमा अभिभूत नभएसम्म ऊ तरपात थुपार्छ वा फूल बटुल्छ केही थाहा हुँदैन।... अ‘का सापटी, धरौटी र जडौरीमा पनि हामी उठन सक्तैनैँ। हामीले आ नै मियो गाढनुपर्छ साहित्यिक खलामा। नेपालका छहरापहरा र दुकोमाटोलाई ब्यूँतउन सक्ने, जुरुराउन सक्ने र तिनलाई नयाँ जीवन र गति दिन सक्ने साहित्य चाहिएको छ यहाँ।

भाषाको प्रचुर विकास हुन नसकेको देश मुर्कचा हुन्छ। साहित्यशृसंस्कृति र कलाले सम्पन्न नभएको देश पनि मृतराष्ट्र हो। हामी भाषाशृसाहित्यमा चुर्लुमिनेह‘ ठाडो र सगलो शिर उठाएर गर्व

गँझौं। त्यस्तै वाणीका माध्यममा आ नो देशलाई जीवित राष्ट्रको रन्को दिने प्रयत्न गरिरहनेछौं।

स्रष्टाह‘ बन्दुकको गोली पड़काउँदैनन, तर कलमका बोली नसुसेली बस्न पनि सक्तैनन। हाम्रो जस्तो देशमा उनीह‘को छातीमा घाउ लागेको सत्ताले देख्न सकेको छैन। बडो विडम्बना छ। झङ्गदम्बाशृशीउँ र मदन पुरस्कारद्वारा आज सम्मानित हामी द्वावै स्रष्टा काललाई पनि जितेर बाँचेका छौं। रगत र आँसुका मसीमा देशको पीडालाई गति दिने क्रम जारी छ। कस्तो संयोग / यतिखेर जोडिएका छिमे की जिल्ला काखे र रामेछापबाट देखिने जुगल हिमाल र गौरीशूर हिमाल पनि मुस्कुराइरहेको अनुभूति म गर्दै छु। हामीलाई अ‘ केही चाहिँदैन, देशको अलिकति माया र मानिसका मनको शीतल छाया पाए पुग्छ। हामी भ्रान्तिका सपना देख्दैनौं, शान्तिका सपना देख्दौं। हाम्रा प्रत्येक शब्दका चरण हरण हुन नसकून, शान्तिले वरण गर्न पाइरहोसक्फ तमसो मा ज्योतिर्गमय / बस्।

पटकै गर्व नगरी भन्दा पनि मैले लाखौं पाठकको मनको सुमन पाएको छु। बालबालिकादेखि वृद्धवृद्धासम्मका थुप्रैशृथुप्रैको माया बढुलेको छु। यस अवस्थामा झङ्गदम्बाशृशीउँ पुरस्कारले मलाई सम्मान दिएको छ भने दायित्व पनि थपेको छ। म यो प्राप्तिलाई आ नै नाममा स्थापित कृष्ण साहित्य सदन अनि आ नै ऊर्जस्विता एवं बाँचे उपक्रममा लगाएर अनवरत भाषाशृसाहित्यकै सेवामा लागिरहने प्रण गर्दछु। मेरो दायित्वबोध जीवनको अन्तिम साससम्म पनि रहिर हनेछ। साहित्यस्रष्टाह‘ मनको हिमाल चढ्दछन्, मैले पनि मनको हिमाल चढ्ने सपना साकार पार्न लागेको हुँला। अब निकट भविष्यमै मेरो आत्मकथा शिखरयात्रा निस्कैदै छ। त्यसैले यहाँ म धेरै लम्ब्याउन चाहन्नू।

अन्तमा म यहाँह‘ सबैप्रति आभारी हुँदै आज पुरस्कृत हुने अर्का सहयात्री साहित्यकार जगदीश घिमिरेलाई सुस्वास्थ्यको मक्तल कामनासहित हार्दिक बधाई दिन्छु र आ नै शब्दमन्त्रमा भन्छुफ

धर्ती यो त्यसरी बिम्बेस् युगको इतिहासमा
जसरी पूर्व बिम्बन्छु आलोकले प्रभातमा

आँखाको मृदु भाषामा सानो संसार फुल्दछ
मेरो आराध्य वाणी हो, वाणीमै ज्योति खुल्दछ।

यस्तो भावात्मक कविताद्वारा कवि पराजुलीले आ नो वक्तव्य अन्त्य गरेपछि मदन पुरस्कारशृणिविजयी श्री जगदीश घिमिरेलाई आ नो मन्तव्य व्यक्त गर्न अनुरोध गरियो र उहाँले भन्नुभयोफ

“आदरणीय अध्यक्षज्यू, पराजुलीज्यू, सत्यमोहनज्यू तथा विद्वत् मण्डली,

नमस्कार !

स्रस्टाह‘द्वारा अत्यन्त वाञ्छित मदनशृपुरस्कार ग्रहण गर्न लागेको मेरो जीवनको यस अत्यन्त महद्रवपूर्ण क्षणमा लामो र गरिमामय इतिहास बोकेको यस गुठीका संस्थापकको सार्थक देनलाई कृतज्ञतापूर्वक स्मरण गर्दै सबै सरोकारवालाह‘लाई म हार्दिक साधुवाद अर्पण गर्दछु ।

साधकह‘द्वारा उत्तिकै वाञ्छित जगदम्बाशृश्री प्राप्त गर्ने मेरा अग्रज र मैले सधैँ सम्मान गरेका, वा-मयको सेवामा समर्पित स्रष्टा श्री कृष्णप्रसाद पराजुलीलाई हार्दिक बधाई अर्पण गर्दछु र उहाँ भावी पुस्ताह‘का लागि प्रेरणास्तम्भ बनिरहनुहोस् भन्ने शुभकामना पनि व्यक्त गर्दछु ।

संस्कृति वातावरणको मानवशृनिर्मित अंश हो। मानव समुदायको पहिचान पनि संस्कृति नै हो। संस्कृतिको प्रमुख आधार भाषा हो। भाषा मानव समुदायको प्रवल पहिचान हो। भाषाको महद्रव त्यस भाषामा सिर्जना गरिएको साहित्यको गहनता र प्रचुरता हो। हाम्रो पहिचान त्यही हो जे हाम्रो संस्कृति हो, जे हाम्रो भाषा हो र जे हाम्रो साहित्य हो। मैले आ नो जीवनमा साहित्यमा जित लगानी गर्न सकेँ त्यही नै मेरो सौभाग्य हो, सार्थकता हो। मेरो जीवनको सबभन्दा ठूलो प्राप्ति मेरा पाठकह‘ र साहित्यकार मित्रह‘ हुन् ।

मेरो साहित्य सिर्जनामा मैले बाल्यावस्थामा पढेको साहित्यको गहिरो प्रभाव छ। लेखकका ‘पमा आज म जे छु, त्यसमा मेरा पूर्ववर्ती स्रष्टाह‘को लगानी र प्रेरणा छ। मेरा ती पूर्ववर्ती स्रष्टाह‘लाई चिनाउने मेरी निरक्षर आमा हुनुहुन्थ्यो जसले बाल्यावस्थामा

अ'ले पढ़ेको र लेखेको देखता त्यसको ईखमा पढन र लेखन सिक्नुभयो । उहांले काशीवाट रामायण र महाभारत लिकाउनुभयो । अनकन्टार पहाडको गाउँमा ढोकोमा बोकिएर ती ग्रन्थह 'आइपुगे । तिनको नियमित पाठ उहांको दिनचर्या भयो र उहांको अनुकरण गर्नु हामी छोराछोरीह 'को ।

मेरा साहित्य सिर्जनाको जरामा भानुभक्तको रामायण र सुब्बा होमनाथ केदारनाथको महाभारतका 'श्लोकह ' र कथाशुउपकथाह ' तथा लेखनाथ पौड्याल र लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका अमर कविताह ' कुँदिएका छन् । ती अमर कृतिह ' र ती कालजयी स्रष्टाह 'का शब्दह ' मेरो शरीरको कोषकोषमा बीजमन्त्रका 'पमा बसेका छन् जो मेरो साहित्यशुसिर्जनाका जग हुन् । आज यस घडीमा म महसुस गर्दै छुफ ती महामना पूर्ववर्तीह ' नभएको भए म हुने थिइन । उहांह 'ले अत्यन्त कठिन अवस्थामा अत्यन्त कठोर परिश्रम गरेर खनिदिनुभएको बाटोमा मैले पनि जानी नजानी पाइला चाल्न गरेको प्रयत्न नै मेरो साहित्यिक यात्रा हो । आज साहित्यमा म जे छु र जहां आइपुगेको छु त्यो मूलतः उहांह 'को नै आशीर्वाद र प्रेरणा हो ।

मेरो साहित्यिक जीवनको यस अविष्मरणीय अवसरमा म ती महात्मा स्रष्टाह 'लगायत भाषा साहित्यप्रति समर्पित सबैका सामु श्रद्धापूर्वक शिर निहुराउछु र सम्मान अर्पण गर्दछु ।

मैले जीवन र मृत्युको दोसांधमा चरम वेदना सहायै झङ्गन्तर्मनको यात्राञ्च लेखन थालेको थिए । त्यसरी बिरामी नभएको भए मैले अ' जेजे लेखे पनि झङ्गन्तर्मनको यात्राञ्च लेख्ने थिइन । दुःखले मलाई जीवनको र जगतको अह गहिरिएर अनुभव, अवलोकन र चिन्तन गरायो, गहिराइमा पु...याएर चिनायो । मेरो किशोरावस्थामा पनि मलाई दुःखले नै साहित्यप्रति आकर्षित गरेको थियो र मैले लेखन थालेको थिए । दुःख नचिनेको मान्द्येले साहित्य चिन्दैन ।

झङ्गन्तर्मनको यात्राञ्च लेखदा मेरो तनशृमनमा पहिरो गएको थियो । उपचारका क्रममा म क्रमशः बौरियै गए र आज यस विद्वत् मण्डलीबीच यसरी उभिएर बोल्न सक्ने भएको छु । यसबेला मलाई बौराएर यस अवस्थामा ल्याउने सबैलाई म हार्दिकतापूर्वक स्मरण गर्दै छु ।

लोकार्पण भएको छ महिना नपुग्दै झङ्गन्तर्मनको यात्राउँ का करिब नौ हजार प्रतिह‘ बजारमा पुगिसकेका छन् र माग अह बढिरहेको छ । म जस्तो सामान्य भुइँमान्छेको आत्मकथाको यस्तो माग होला भन्ने सोचेको थिइन् । झङ्गन्तर्मनको यात्राउँका माध्यमले मैले देश र विदेशका अस-ख्य किशोरीकिशोरीदेखि सबै वयका पाठकह‘बाट पत्र, फोन, इमेल, अप्रत्याशित साक्षात्कार, पत्रिका र वेबसाइटमा टिप्पणीह‘मार्फत अत्यन्त भावपूर्ण माया पाएको छु । यो ग्रन्थ समाजका धेरै थरी पाठकह‘बाट किन यति सारो मन पराइयो भन्ने बुझन मलाई गाह्रो भयो ।

अनि मेरो सम्पर्कमा आएका धेरै पाठक, भावकह‘लाई सोधेँफ –के पाउनुभयो तपाईंले यस ग्रन्थमा त्यस्तो कुरा ?रु

धेरैले भन्नुभयोफ –तिम्रो कथाका धेरै प्रस-गह‘मा मैले आफैलाई पाएँ, आफन्तलाई पाएँ, समाजलाई पाएँ, देशलाई पाएँ ।रु

ती जवाफह‘बाट म यस निष्कर्षमा पुगेको छु कि जगत्मा कुनै न कुनै मात्रामा तनशृमनमा पहिरो नगएको मान्छे हुँदो रहेनछ । मैले मेरो मात्र तनशृमनको पहिरो लेखेको रहेनछु, अ‘को पनि लेखेको रहेछु, समाज र देशको पहिरोको कथा पनि लेखेको रहेछु । मलाई त्यो थाहा थिएन । मैले त केवल लेखेको थिएँ । त्यो कुरा मैले यस ग्रन्थका भावकह‘बाट बुलेँ र मेरा आँखा उघिए ।

किमो उपचारकै क्रममा रहेको बेला करिब डेढ वर्षअघि, फेरि पुग्न सकिएला कि नसकिएला भनेर सकीनसकी म मेरो जन्मस्थल मन्थली, रामेछापमा पुगेँ । त्यसबेला मेरो परिवार, आफन्त र शुभचिन्तकह‘ मिलेर –जगदीश घिमिरे प्रतिष्ठानरूपको स्थापना गरे र त्यसको उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि एक निश्चित रकमको अक्षय कोशको पनि व्यवस्था गरे । त्यस प्रतिष्ठानको मूल उद्देश्य रामेछापका अत्यन्त सीमान्तीकृतह‘को स्वास्थ्योपचारमा सहयोग गर्नु र सहउद्देश्यले साहित्य प्रवर्द्धन गर्नुसमेत हो ।

आज यस सभामा मदन पुरस्कार गुठीबाट पुरस्कारस्व‘प्राप्त हुने सम्पूर्ण रकम जगदीश घिमिरे प्रतिष्ठानको त्यस अक्षयशृंकोशमा थपिएर चिरकालसम्म अक्षत हुनेछ र त्यसको लगानीबाट हुने

आम्दानी पनि चिरकालसम्म सीमान्तीकृतह‘ को सहयोग र साहित्यसेवामा सदुपयोग गरिनेछ भन्ने कुरा निवेदन गर्न पाउँदा मलाई अपार हर्ष लागे को छ ।

यस पुस्तकबाट मैले यतिविधि माया र मान पाउँला भन्ने सोचेको थिइन् । मदन पुरस्कार गुठीका सरोकारवालाह‘ को, साहित्य मर्मज्ञह‘ को र भावकह‘ को यो मान र मायाले मलाई अह बढी प्रेरित गरेको छ । बढी स्वस्थ बनाएको छ । बढी उत्तरदायी बनाएको छ ।

साधुवाद / नमस्कार / रु

श्री जगदीश घिमिरेले यसरी साधुवाद गर्दै नमस्कार भनिसकेपछि समारोहमा पुस्तक समर्पणको कार्यक्रम रहेको थियो । त्यसका लागि रातो बक्त्तला स्कूल की विद्यार्थी कुमारी शुभेच्छा चौधरी लामालाई अधि सारियो । तपाका चूडामणि रेग्मीद्वारा लिखित र जुही प्रकाशनले प्रकाशित गरेको –चूडामणिका आँखामा कमलमणिरु भन्ने किताप एक – कमल दीक्षितका केही नियात्रारूह‘ भन्ने डा. रविलाल अधिकारीले लेखेको नेपाली गद्य साहित्य परिषद्ले प्रकाशित किताप एक त्यसै संस्थाले प्रकाशित गरेको चूडामणि खनालले लेखेका – कमल दीक्षितका केही ऐतिहासिक निबन्धरु भन्ने किताप एक र त्रैमासिक इनेपालीउँ एक गरी चार थान पुस्तकका ११ सेट कुमारी शुभेच्छाले इन्व्यौलाट्यउँ र विशिष्ट अतिथिलाई टक्कज्ञान् र उहाँह‘ले कापीमा दस्तखत गर्नुभयो । अनिपछि गुठीका सदस्य सचिव कुन्द दीक्षितको धन्यवाद ज्ञापन गर्ने पालो आयो । त्यो गर्न उहाँलाई आग्रह गरिएपछि उहाँले भन्नुभयोफ

“आदरणीय अध्यक्षज्यू, आजका सम्मानित ‘ब्यौलाहरू’, सत्यमोहन जोशीज्यू र उपस्थित विद्वान्-विदुषीहरू,

धन्यवाद ज्ञापन गर्ने काम सदस्यशृसचिवको जिम्मा लगाइआएको छ गुठीले । ठूलै काम हो यो । त्यसैले सर्वप्रथम गुठीलाई नै धन्यवाद भन्छु ।

आदरणीय सत्यमोहनजी, २०१४ सालमा तपाईं पहिलोपटक मदन पुरस्कार थाप्न आउँदा म तीन वर्षको थिए । मैले तपाईंलाई

देखे कै भए पनि चिनिन् हुँला। तर अठार सालमा तपाईं दोस्रोपटक आएको भने म सम्बन्धु। त्यसपछि २८ सालमा त म झबुजुकअँ भैसकेको थिए १६ वर्षे युवक। तपाईंह‘ चार जना साथै आउँदा एउटाशृदुइटा कुरा तपाईंसँग मैले गरेको हुँ। आज विट्टदप्रवचन दिने अभिभारा लिइदिनुभएकोमा धन्यवाद छ। पराजुलीज्यू, तपाईंको झराम्भो रचना मीठो नेपालीअँ हामीलाई स्कूलमा त पढाएनन् तर ऐले मलाई त्यस कितापले नेपाली राम्रो लेख्न सिकाउँदै छ। त्यसका लागि तपाईंलाई धन्यवाद भन्छु। जगदीश घिमिरेज्यू हामीलाई स्कूलमा झफादरह‘ अँले नेपाली किताप पनि पढनुपर्छ भन्दै भनेनन्। त्यो नभनेकाले हामीह‘ कति कुराबाट वञ्चित भएछौं भन्ने ऐले बुझ्दै छु। तपाईंको झअन्तर्मनको यात्राअँ पूरे पढेपछि तपाईंका पूर्वप्रकाशित कृतिह‘ नपढेर म कति ठिगिएको रहेछु भन्ने बुझ्दै छु। तपाईंको यस कितापले ममा पनि ऊर्जा थपेको छ। यति आशावादी पुस्तक दिनुभएकोमा धन्यवाद /

ऐले पनि नेपालका अ-ग्रेजी माध्यम स्कूलह‘मा नेपाली किताप पढन प्रोत्साहित गरिँदैन। त्यसबाट नेपाली भाषाका कर्णधारह‘ नेपाली भित्री ज्ञान र अनुभवबाट ठिगिइरहेका छन्। त्यसको निराकरण हुनुपर्छ भन्ने मलाई लाग्छ। न, राम्रो अ-ग्रेजी न, राम्रो नेपाली नै जानेका हुन्छन् हाम्रा ऐले का विद्यार्थीले। यो दुर्भाग्यपूर्ण स्थिति हो भन्ने तपाईंह‘ले पनि अनुभव गरिराख्नुभएको होला।

उपस्थित विट्टान् मित्रह‘, दसैँको चाड तर बिदा नभएको दिन, दिउँसोको समय / तपाईंह‘मध्ये कति जनालाई यहाँ आउन कति धौधौ प...यो होला। तैपनि आइदिनुभयो, समारोहलाई सफल बनाइदिनुभयो। धन्यवाद छ सबै जनालाई /

रातो बक्त्तला स्कूलका स्टाफलाई र प्राविधिकह‘लाई पनि धन्यवाद छ, यति राम्रो व्यवस्था मिलाइदिएकोमा।

गुठीका कर्मचारीको त यो आ नै कार्यक्रम हो तापनि दुःख नमानी यति खटेकोमा धन्यवाद छ। तल खानपानको व्यवस्था मिलाउन संलग्न सबैलाई र पस्केका कुरा मीठो मानी खाइदिने सबैलाई पनि अग्रिम धन्यवाद /

अनि यति राम्ररी सभा सञ्चालन गरिदिने एमसीशृङ्ख्य जसलाई हाम्रा अध्यक्षज्यू सभाका हर्ताकर्ता भन्नुहुन्छ, उहाहाँ सुधा तथा ज्ञाननिष्ठजीलाई पनि मेरो अभिभारा बोकिदिएकोमा हार्दिक धन्यवाद /

पुनः धन्यवाद /रू

यसरी सदस्यशृसचिवले धन्यवाद भनेपछि अध्यक्षज्यूका आज्ञाले सभा विसर्जन भएको घोषणा गर्नुभयो । अनि फोटो खिच्ने काम भयो । त्यसपछि सबै जना तल प्रा-गणमा चिया पान गर्न जानुभयो । चियापानका साथै उपस्थित सबै अभ्यागतहाले ११ सेट उपहार पुस्तक पनि बुलिलनुभएको थियो । साख वापाच बजेसम्म सबै अतिथिहाँ फर्किसक्नुभएको थियो ।

फ कार्यालय सचिव

म.पु. गुठी

‘चलनी दुकुटी’

फ कमल दीक्षित

[यो निबन्ध वास्तवमा म.पु.पु. को पानामा पर्नुपर्ने हो तर अलि लामो भएकाले लेखकै ‘पमा यहां पसाइएको छ । यसको छुचै केही महद्रव भए यो पढिसकेपछि पाठकहले नै निक्याँले गर्नुपर्नेछ । सम्पादकलाई चाहिए सन्तोष त्यसबेला मात्र हुनेछशृंजब जब कुनै शोधशृंविद्यार्थीले यो पढेर यस विषयमा बढी शोधखोज गर्न खोज्छ । कसैले मदन पुरस्कार पुस्तकालयमा धाउन थाल्यो भने हामी उसलाई सघाउला । फ सम्पादक]

झबाबुमहारानीको दुकुटीउँ रोक्याएको कथा* लेखेपछि मलाई लाग्योफ उनको भाइको पनि त त्यस्तै दुकुटी थियो होला नि । त्यसको ढन छैन ? फेरि त्यही थुप्रो उधिनियो अनि फेला प...यो ढन त होइन एउटा झनोटबुकउँ सानो खालको तर त्यस्तै मोटो गाता हालिएको ।

पहिलेबाटै स्पष्टीकरण दिइ । यो लेख निबन्ध होइन । कुनै खोज अनुसन्धान पनि होइन । सामान्य एउटा टिप्पणी मात्र हो, साधारणतः झम.पु.पु. को पानाउँ मा हाल्ने खालको । भन्नाले, यो मदन पुरस्कार पुस्तकालयमा आएर थुप्रेका कागजपत्र केलाएको एउटा टिपोटमात्र हो अलि लामो खालको । बताइहालूपरफ माथि उल्लिखित बाबुमहारानी भनेको चन्द्रशमशेर महाराजकी कान्छी छोरी हुन् । र उनका भाइ भनेका महाराजका कान्छा छोराफ मेजर जनरल मदनशमशेरफ मदन पुरस्कारका प्रेरणाशृपुरुष ।

तर यस लेखमा व्यक्ति गौण हुनेछ । प्रवृत्ति या परिवेशको मात्र चर्चा गर्न खोजेको हु । मैले । राणाकाल नेपालको इतिहासको एउटा महद्रवपूर्ण कालखण्ड हो । तर वर्तमान समयको साहै निकट रहेकाले होला हामीले त्यसलाई राजनीतिक चस्माले हेर्न छाडेका छैनै । राणा भन्नासाथ सामन्ती र शोषकर्वगकै चित्र अगाडि आउछ अहै पनि । धनी थिए राणा ‘शासकह’ अवश्य, तर नेपालको

* त्यो लेख झिमाल खबर पत्रिकाउँमा छाप्न लगेको छापिएको छैन । नछापिएमा पछि यसै त्रैमासिकमा छापिने छशृंज ले ।

परिप्रेक्ष्यमा मात्र। अनि धेरै वर्ष शासक रहेकाले सामन्ती मनोवृत्ति पनि उनीह‘मा थियो। तर अब त उनीह‘ इतिहास भैसकेका छन्। त्यसै हुँदा उनीह‘को कियाकलापको लेखाजोखा हुनुपर्छ। त्यति मात्र होइन, उनीह‘को पारिवारिक रहनसहन र रीतिरिवाजको अध्ययन हुनु पनि आवश्यक छ। त्यसबारेमा पाएसम्म सामग्री स-ग्रह गरी शोधखोज हुनु जरुरी छ। नत्र त्यो सय वर्षको सामाजिक इतिहास विलुप्त हुन्छ। त्यसो हुनु दुर्भाग्यपूर्ण हुनेछ भन्ने मेरो धारणा हो। तर हामी त्यतापचि नजाओ५, लागै५ ऐले कै कामतिर। एउटा चाखलार्दो विषयको अध्ययन गरेको थियो माथि उल्लेख गरेको लेखले। त्यसैलाई अघि बढाउन खोजिएको हो यो। इति भूमिका।

राजामहाराजाका छोराछोरीको मात्र होइन, रोलवाला अ‘का सन्तानको पनि जन्म हुनासाथ उनीह‘को झनिजी३० ढुकुटी बनाइदिने रिवाज रहेछ राणाजीह‘को। यसको एक सानो प्रमाण एउटा ठूलो भव्य कापीमा लेखन आरम्भ गरिएको सेस्ताबाट पाइन्छ। छालाको जिल्लाबन्दी गरिएको एउटा मोटो कापी छ्यू १३.५X८.५ इच्चको, सुरुका ६ पाना (१२ पृष्ठ) मात्र लेखेर छाडेको। तर सुरुकै पृष्ठको अभिलेख भव्य छ। लेखेको छफ -सम्बत् १९६५ साल श्रीधर, सम्सेर जक्तवाहादुर राणा, तर्फको फर्मायसी चलनि ढुकुटीको कीतापरु त्यसपछि विवरण छ। यस्तो: -भाद्र २८ गते रोज ३ मा श्री सानुकांछा रानी साहेबवाट ८५ साल द्वितीय श्रावण सुदी १ रोज आषाढ् १ गतेमा छोरा वावुसाहेव पैडा भैवक्संदा मुखहेरी वक्सेको भनी हस्ते द्वारे रैमन्त्ले सही छाप गरी वुलायाको नेपाली असर्फी थान् ७८, वाक्ला ४४ पातला ३५...रु

भन्नाले १९६५ साल असार १ गते महाराज चन्द्रका झसानुकान्छाउँ छोरा मे.ज. शूरशमशेरको छोरा जन्मिए, अनि त्यो शिशुको मुख हेर्न विभिन्न व्यक्तिह‘ आए। त्यसरी आउनेमा महाराजाधिराज (श्री ५ त्रिभुवन) र उनका पत्नी बडामहारानीह‘ पनि थिए कान्ति र ईश्वरी र त्रिभुवनकी झमुमाबडामहारानी३० पनि थिइन्। यी सबैले दुईदुईओटा नेपाली बाक्ला असर्फीले बच्चाको मुख हेरेछन्। त्यसरी दुईदुई ओटा असर्फीले मुख हेर्नेमा नवजात शिशुका बाजे र बजै पनि रहेछन् श्री ३ महाराज चन्द्रशमशेर र महारानी

बालकुमारीदेवी। त्यसभन्दा तल ११ ओटा बाक्लो असर्फिले मुख हेर्ने मोहनशमशेर र उनकी रानीलगायत उनका भाइ र भाइबुहारीहँ छन्। नेपाली जनसाधारणका घरमा यसरी नयां जन्मेका छोराको मुख हेरेको रकम सबै त्यो बच्चाको आमाको हुन्थ्यो। तर राणा घरानामा त्यस्तो हुँदो रहेनछ / किनभने यहां बच्चाको बाबु र आमाले पनि अर्थात् शूरशमशेर र उनकी रानीले पनि ११ ओटा असर्फिले आफूले नै जन्माएको छोराको मुख हेरेको लेखेको छ। र त्यो सबै मुख हेरेको रकम भरखर जन्मेको झबाबुसाहेबउँको फर्माइसी दुकुटीमा आमदानी बाखधिएको देखाइएको छ /

यो कुरा पनि हाल हामी छाडू। किनभने ऐले हाम्रो विषय बाबुसाहेब श्रीधरशमशेर होइन, मेजर जनरल मदनशमशेर हुन्। उनी या उनको झफर्मायसी चलनि दुकुटीउँ हो। त्यसको एउटा झनोटबुकउँ फेला परेको कुरा गरेर मैले यो लेख सुरु गरेको थिए। अब हामी त्यसैतर लागौ।

वास्तवमा सानै छ त्यो झनोटबुकउँ केवल ५५७ इन्ची साइजको। करिब १५० पृष्ठको। तर त्यसमा अनायासजस्तै आएका उल्लेखहँ भने निकै महद्रवपूर्ण लाग्छन्। पैलो कुरा त यो झनोटबुकउँ सेस्ताको ६वर्ष समयावधि नै चाखलाग्दो छफ संवत् १५८७ देखि १५८२। नब्बे सालको भैचालो यसै अवधिमा गएको थियो। तर अचम्म लाग्ने गरेर त्यसको विशेष उल्लेख यस कापीमा भएको छैन। हो, १५८० सालमा पुसको ७ गतेको सेस्ता चढाएपछि एकै पटक तीन महिनापछि चैत ७ गतेमात्र दुल्केको छ यसको सेस्ता (पृ. १२३)।

यस कापीमा सेस्ता १५८७ साल वैशाखदेखि मात्र छ भनियो। तर त्यो वैशाख १ गतेको प्रविष्टिले १५८६ साललाई पनि छुन्छ। यसरी : -सावीक् द६ साल् वैसाष १ गतेदेशी चैत्र मसांततक् वर्ष १ को येही चलनि दुकुटिका कीतापको वाकी आम्दानी वाधीन आयाको हस्ते षरिदार वलमान् जोसी। पाकोले वुलयाको

मोरु वासडि रूपैया छ्यानब्बे पैसाफ ६२५६

कंपनी रु यक सये छ्वीसफ १२६८

यसको अर्थ के हुन्छ भने यो कापीको सेस्ता मदनशमशेरह‘ सिंहदरबारमै छांदा लेखन थालिएको हो । त्यसै बीच मदनशमशेरका बुबा महाराज चन्द्रको १५८६ साल म्-सिर महिनामा स्वर्गवास भए पनि उनको वरखी नसकिउन्जेल सबै जना सिंहदरबारमै थिए । त्यसपछि मात्र उनी आ नी मुमा (महारानी) र दाजु विष्णुशमशेरसाथ पुलचोक, श्रीदरबारमा सरेका हुन् । त्यसै हुंदा यो सेस्ताको पहिलो वर्ष सिंहदरबार तहबिलकै निगरानीमा थियो, र १५८७ पुस माघपछिका सेस्ता भने श्रीदरबार तहबिलमार्फत राखिएको हो भन्ने बुझ्नुपर्छ । भए पनि सिंहदरबार तहबिलका हाकिम (या खजाङ्ची) खरदार वलमान जोशी नै यता श्रीदरबार तहबिलमा सरेका देखिएकाले उक्त हिसाबकिताबमा निरन्तरता रहेको पनि बुलिन्छ ।

यो जनरल मदनशमशेरको निजी दुकुटीको सेस्ता हो भनिसकियो । निजी किन भनेको भने, प्रत्येक रोलवाला राणाको तहबिल या रकमकलमको हिसाबकिताब राख्ने अन छुचै हुन्थ्यो । सो मदनशमशेरको पनि थियो । तर यो भित्री दुकुटीको आमदानीशुखर्चको हिसाब हो । त्यसको सेस्ता मात्र हो । भित्री दुकुटी पनि दुइटा हुन्थ्यो भन्ने हामीले बुदिराख्नुपर्छफ एउटा झमूल दुकुटीउँ र अर्को यस्तै झफर्मायसीउँ दुकुटी । मूल दुकुटी र फर्मायसी दुकुटीमा तात्विक फरक के हुन्थ्यो त्यो भन्न सक्ने स्थितिमा म छैन । अतएव, यही झफर्मायसीउँमा जेशुजे देखिएको छ त्यसैको मात्र सानोतिनो चर्चा गर्ने अनुमति चाहन्छ ।

मदनशमशेरलाई मेजर जनरली त सके उनको पांचशृङ्ख वर्षका उमेरमा नै दिइएको थियो । १५८६८७ सालमा भने उनी १० वर्षका भैसकेका थिए । जत्तीको जागिर भएकाले उनको खान्की झतिर्जाउँमा आउंथ्यो, जग्गाको आमदानीका 'पमा' । ती आमदनी यहां यो सेस्तामा देखाइएका छन् (पृ. ६६ र ११३ इत्यादिमा) त्यस्तै उनको 'अ' आमदानी विराह‘बाट भएको भनी बन्डा भइ महाराजगञ्ज गोश्वारा तहबिलबाट आएका छन् (पृ. १२७, १३३ इत्यादि) । कुनै फेरि महराज चन्द्रको दुकुटीबाट सोहै बन्डा भै आएका पनि देखाइएका छन् (पृ. १०, १२) । यी त एकखाले आमदानी भए, नियमित 'पमा' हुने । यस कापीमा त्यस्तो नियमित नहुने पटके

आमदानी पनि वाख्याएको छ । त्यो विषय चाखलागदो पनि छ, ऐतिहासिक पनि । महाराज चन्द्रशमशेरले आ ना छोराह' सबैलाई घर बनाइदिइसकेका थिए । तर उनले आशा नगरेको 'पमा, शूरशमशेर जन्मेको नौ वर्षपछि कान्छा छोरा मदनशमशेरको जन्म भयो । मदनशमशेरका लागि उनले घर बनाउन भ्याएका थिएनन् । विष्णुशमशेर र शूरशमशेरको घरका बीचमा रहेका इङ्गीच टक्कीनउँ भन्ने ठाउँमा उनले मदनशमशेरको घरका लागि जग्गा खरिद गरेर त्यसलाई पर्खालिले घेरी -बीच क्याम्पारू भन्ने कम्पाउन्ड नै बनाइसकेका थिए । त्यहाँ मदनशमशेरका लागि घर बनाउने भनी काठ इँटह' पनि ल्याएर थुपारिसकेको थियो । तर घरको शिलान्यास हुनुभन्दा पहिले नै चन्द्रशमशेरको चोला उठ्यो र त्यो घर बनाउने कार्य रोकियो । यो इतिहास हो । ऐले यो इनोटबुकउँबाट के थाहा हुन्छ भन्ने त्यो बीच क्याम्पामा रहेका काठ र इँटह' (सायद आ नी नयाँ बडामहारानी या छोराको घर बनाइदिन भनी) महाराज भीमशमशेरले खरिद गरेछन् । त्यहाँ रहेको जम्मा १०४२८५ गोटा इँदेसी छापावाल इँटउँ झमोह' सोहङ्ह हजार पान सये येकासि । अठूतीस पैसाउँ मा र इँकाठ थान ५१३८७३० मोरु १३३७८१४ मा —श्री ३ महाराजका पड्गनिसाना सनदबमोजिम कौसितोसाषानाबाटरु खरिद भएको देखिन्छ, (पृ. ८२ र ११५) । यसै गरेर, मदनशमशेरको आमदानीका अ' सोत केशूके रहेछन् त भनेर यो कापीभित्र खोजी पस्ता एउटा अचम्मलाग्ने कुरा देखियो । —१८८७ असार १६ गते । भीत्र कपडा ढुकुटिवाट जुत्तामोजा विक्रीको मौज्दात् बंडा भै आयाको दुइसय अठतीस् वीस् पैसारू भन्ने (पृ. १३) । यो के हो? सिंहदरबारभित्र रहेको जुत्तामोजा किन विक्री भयो? त्यो बिक्री भएर आएको रकम चन्द्रशमशेरका छोराह'मा इँबांडाउँ भयो र त्यसमा मदनशमशेरको भाग रु. २३८२० प...यो, यति त बुझ सकियो । तर त्यो बिक्री नै किन गर्नुप...यो कुरा खुल्दैन । त्यस्तै, त्यतिका जुत्तामोजा सिंहदरबार, चन्द्रशमशेरको इँकपडा ढुकुटीउँ मा किन आएर बसिराखेका थिए त्यो पनि बुझ सकिएन ।

महारानी बालकुमारी (चन्द्रशृपत्नी) भीमशमशेरको शासनकालमा, १८८८ साल असोजमा एकपटक कलकत्ता गएकी रहिछन् (सके

जगन्नाथजी दर्शन गर्न जाने सिलसिलामा)। त्यसमा महाराज भीमशमशेरले सरकारी कोष (कौसीतोसाषाना) बाट भा.रु. १००० सवारी खर्च भनी पठाएका रहेछन्। त्यो पनि यसै स्रेस्ता कापीमार्फत भए गरेको देखिन्छ। पैला त भीमशमशेरले भाउजू महारानी बालकुमारीदेवीलाई बाटोखर्च किन दिइरहनुप...यो त्यही बुलिंदैन, दोस्रो त्यो मदनशमशेरको स्रेस्तामार्फत किन? अर्को कौसीतोषाखानाबाट नआई झसिंहदरबार खर्च अचउँबाट एउटा सानो रकम ५५० रुपियां पनि यसमा जम्मा भएको छ। भन्नाले त्यो चाहिं सरकारी ढुकुटीबाट आएको होइन, चन्द्रशमशेरकै त्यसबेला सम्म खारिज नभैसकेको तहबिलबाट हुनुपर्छ, ऐले उनका सन्तानको स्वामित्वको। लेखेको छ : -हाल वर्षीका दिन फेरी वक्सने पोसाक्ह' नयां तयार गर्दा वापत् सिंहदर्वार षर्च अनवाट आयाको...५५०। फरू यो पनि किन कसरी हो भन्ने बुलिन्न।

त्यस्ता केही कुरा बुल्नु अपठेरो परे पनि स्पष्टै बुलिने एकशृंदुई कुरा पनि छन् यसमा। जस्तो, त्यो १६८७ सालमा सुन १ तोला २२ रुपियांमा पाइँदो रहेछ, चांदी १ तोला ५६ पैसामा (पृ.५) / अर्को, त्यतिखेर नेपालमा सुनका सिक्का (असर्फी)ह' तीन थरी चलनचल्तीमा रहेछन् कल्लार (भारतीय) नेपाली र गिन्नी (बेलाइती)। अनि नेपाली असर्फीह' पनि बाकला, पातला, दुई तोले, सुका (चौथाई?) र त्यसभन्दा सानो सुकी। त्यतिमात्र होइन भारतीय (कल्लार) मा पनि चौअन्नी (चौथाइ) वजनका समेत केही मात्रामा चल्दा रहेछन् असर्फीह' (पृ.१६)। यो पनि नयां जानकारी नै भयो हामीलाई /

अर्को पनि एउटा नयां जानकारी हुन्छ राणा घरानाको रीतिरिवाजको यस कापीबाट। हेर्दा यो मदनशमशेरको ढुकुटीको स्रेस्ता हो, त्यो पनि फर्मायसी निजी ढुकुटीको। तर उनी उमेर नपुगिसकेका (नावालक) हुनाले त्यसको सञ्चालन उनकी मुमा (महारानी)कै झहुकुमउँ बमोजिम चल्दो रहेछ। भए पनि मदनशमशेर १३१३ वर्षका भएपछि उनलाई केही हातखर्च दिनुपर्ने देखिछन् महारानीले र मासिक दुईसय रुपियां हिसाबले उनकै ढुकुटीबाट दिन भन्ने हुकुम दिइछन्। त्यस दिनको त्यो लेखोट निकै चाखलागदो छ। लेखेको छ :

-हाल हाम्रा छोरानानी मे ज मदन सम्सेर जक्त वहादुर राणालाई भाद्र मैन्हा देषी फरमायसी षर्च मैन्हाको मोह' २००फ का दर्ले नीजैका चल्नी ढुकुटिका कीतावमा षर्च लेषी दीनु भन्या श्री ३ वडामहारानी वाट हुकुम् वक्से मुतावीक भाद्र मैन्हाको फर्मायसि षर्च श्री मे.ज. मदन सम्सेर जक्तवाहादुर राणाका वाहुली दाषील मोह' दुइ सयेफफ २००फरू यो पैसा उनले स्वयम् दस्तखत गरी बुतिलिएका छन्। यसपछि प्रत्येक महिना उनले त्यो दुई सय रुपियां आफैले त्यसै गरी बुतिलिएको देखिन्छ। त्यस्तो सही उनले कैत्ये नेपालीमा र कैत्ये अ-ग्रेजीमा गरेका छन्। कहीं पूरा मदनशम्शेर भन्ने, कहीं छोटकरीमा इमदनउँ मात्र भनेर। अनौठो लाग्ने के भने छोरा (जर्नेल)ले पैसा बुद्धा नामै लेखेर सही गरे पनि महारानी (मुमा)ले रकम बुझनुपर्दा नाम नलेखी इसदरउँ मात्र लेखिएको देखिन्छ। किन हो आहा छैन।

यस सेस्ताको कालखण्ड पनि रोचक छ १८८६ देखि १८८२। यस अवधिमा नेपालले तीन जना श्री ३ देख्योफचन्द्र, भीम र जुद्ध। यसैबीच नेपालमा महाभूकम्प भयो। तर अचम्म लाग्ने के भने त्यत्रो महाभूकम्प भएको चर्चा एक ठाउँमा बाहेक यहां भएको छैन। त्यो एउटा चर्चा पनि परोक्षपमा मात्र आएको छ। यसरी फ -हाल यो ८० सालको भुकंपले नोकरानह'को घर भत्केको वनाउनलाई वक्स वक्सनाके छोरानानी मे.ज. मदन सम्सेर जक्तवहादुर राणा का चलनीवाट मोह' ६००० लिंकी वक्सी...हामी श्री ३ वडामहारानीका हजुर्मै राषी वक्से को हुनाले षर्च लेषीन गयाको मोह' ६ हजाररू (पृ.१२५)।

त्यो भूकम्पको अ' कुनै चर्चा यस सेस्ताको कापीमा छैन। तर त्यसको आभाससम्म अर्को एक ठाउँमा पाइन्छ। १८८० पुसको ८ गते शनिवार पछि तीन महिना यसमा कुनै काम भएको छैन। अनि चैत ७ गते म-गलबार मात्र आमदानी खर्च जनाइएको छ। आमदानीतर्फ त इसावीकउँ भनी मोह' कंपनी रु र नोट रु भनी केही अूह' छन् तर खर्चतर्फ भने स्वयम् मदनशम्शेरले आ नो हातखर्च चार महिनाको एकमुष्ट द सय रुपियां बुतिलिएका छन्। त्यो यहां यसरी लेखिएको छ :फ -हाल ८० साल पौष, माघ, फागुन, चैत

मैन्हा ४ को फरमायसि षर्च श्री मे.ज. मदन सम्सेर जक्त वहादुर राणाका वाहुली दाषिल मोह' आठ सयेफफ ८००रु (पृ.१२४)।

एउटा सामान्य जानकारी मात्र दिन भनी लेख्न सुह गरिएको यो लेखोट निकै लामो भैसक्यो । यसलाई अ' नलम्ब्याई यतै टु-र्याउने जमर्को गर्दैछु । यसै पनि कसैलाई यो सानो झ्नोटबुकउँ स्त्रेस्तामा बढी खोजी पस्ने चाहना जागयो भने म.पु.पु.मा आएर हेन पद्न सकिहाल्छन् भन्ने हिसाबले मैले यसलाई छोट्याउन खोजेको हुँ । तर लेखको बीट मार्दामार्दैं पनि एउटा कुरो भन्नै पर्ने हुन्छ । यस झ्नोटबुकउँ मा प्रयुक्त दुइओटा शब्द टिपोटसम्म गर्दै । ती दुई शब्द हाम्रो प्रज्ञाप्रतिष्ठानको कोशमा पनि भेटिएनन्, हेमात्कजीको प्रायोगिक शब्दकोशमा पनि । ती शब्द हुन् झचलनीउँ र झबेर्जीउँ । चलनी भनेको चलन गरिने या चल्तीको भन्ने हुँदोरहेछ । यो सानो ढुकुटी मदनशमशेरको चलनी ढुकुटी हो । त्यस्तै झबेर्जीउँ यस कापीमा अ-ग्रेजीको झ्व्यालेन्सउँ या झ्मौज्दातउँको अर्थमा प्रयोग भएको देखिन्छ, जस्तो :

—बेर्जी

मोह'फ ३८७२०६८

कंपनी रुफ २०००

नोट रुफ ३४८००८

यस्ता शब्दलाई हाम्रा कोशकारह'ले आ ना कोशह'मा भिड्याउलान्? चलनी होइनन् यी भनेर फाल्लान् कि? यसै बेटुकोमा विसाऊँ यो झ्चलनि ढुकुटीउँ ।

१३ कार्तिक २०६५

झन्हूदया भिन्नाउँ

डी.पी. जोशी र उनको निबन्धसङ्ग्रह : सङ्क्षिप्त चर्चा

फ ज्ञाननिष्ठ ज्ञवाली

[ज्ञाननिष्ठ ज्ञवाली (उपप्राध्यापक, पद्यकन्या क्याम्पस)को यसअधि
पति डूनेपालीउंमा केही लेख छापिएका छन् (पूर्ण १६६, १७४ मा)
यसपटक सम्पादकको आग्रहमा उनले भारत मेघालयका साहित्यकार
डी.पी. जोशीको एउटा कितापको समीक्षा गरिदिएका छन्। लेखकलाई
धन्यवाद / सम्पादकलाई लाग्यो, नेपालका अध्येताहाँले उता
भारततिरका नेपाली लेखकशुक्रविहाराई धेरै चिन्न पाएका हुन्नन्।
त्यसैले मेघालयका निमुखा नेपाली विद्यार्थीहाराई शिक्षादान दिइरहेका
एक जना विद्वान् साहित्यकस्त्रग यताकाहाराई परिचित गराउनु चासो
पर्दै नै होला। तीन दशकभन्दा अधिदेखि स्कूल सञ्चालन गराउँदै
आएका प्रधानाध्यापक डी.पी. जोशी असम मेघालयतिर धेरै चर्चित
व्यक्ति भए पनि यता बडै चिनिएका छैनन् र नै हो, यो छोटो लेख
यहाँ छापिएको। फ सम्पादक]

भारतीय नेपाली साहित्यकार डी.पी. जोशीको जन्म सन् १९४४, भारतको लाबान, सिला-, मेघालयमा भएको हो। यिनी
मातापिता टीकाराम जोशी र सुमित्रा जोशीका पुत्र हन्। यिनी
विभिन्न स-घसंस्थामा संलग्न देखिन्छन्। यिनका डमरेको सिपाहीउं सन् (२००२), जिउँदो सिपाही सन् (२००६) र डमरो यात्रा : स्वर्णमन्दिर
परिसरमाउं सन् (२००८) जस्ता साहित्यक कृतिहार्ष प्रकाशित छन्।
यिनी विभिन्न पाठ्यपुस्तकका लेखक पनि हन्। साहित्यिक तथा
सामाजिक योगदानका लागि यिनलाई केही सम्मान तथा पुरस्कार
प्रदान गरिएको छ।

डमरो यात्रा : स्वर्णमन्दिर परिसरमाउं (सन् २००८) जोशीको
आ नै सेरोफेरोमा घुमेको निबन्धसङ्ग्रह हो। यसभित्र डी.पी.
जोशीका डमरेको सिपाहीउं र डमरो यात्रा सिपाहीउं जस्ता कृतिमाथि
विक्रमवीर थापा, हेम जोशी, रनबहादुर क्षेत्रीद्वारा गरिएका समीक्षाहार्ष समेत
राखिएका छन्। इन्व्यक्ति एक व्यक्तित्व अनेकउं शीर्षकमा मोतीलाल
सुवेदीद्वारा लेखिएको लेखबाट साहित्यकार डी.पी. जोशीको व्यक्तित्वका
बारेमा धेरै कुरा ज्ञान हुन्छ।

कृतिभित्र झरातो ब्लाउज़उँ, झमेरो यात्रा स्वर्णमन्दिर परिसरमाउँ, झरात्रि स्कूलउँ, झमेघालयको जनसन्ध्याउँ, झसिला-को तीर खेलउँ, झमहादेव खोलाउँ, झचार्ली च्यापलिनउँ, झनेपाली भाषाको भविष्यउँ, झगोखा य-गमेनउँ, झमेरा नजरमा प्रा. गोपीनारायण प्रधानउँ, झमेघालयका नेपालीह'को वर्तमान समस्याउँ जस्ता एघार शीर्षकह'मा लेखकका विचारह' पूर्वार्द्धमा छन्। त्यस्तै उत्तरार्द्धमा भाषाप्रति प्रेम, बुद्ध भानु सरस्वती कलेज, भविष्य दर्शन, हिले मैदान गोखा वर्ल्डकप, तिरुपति यात्रा, नेपाली पूजा कमिटी, फूलको व्यापार, नयाख नेपाल, सिलादुर्गा पूजा, वनको बाघले नखाए पनि मनको बाघले खाएछ जस्ता दस शीर्षकह'भित्र रहेर लेखकले आ ना अनुभूति प्रस्तुत गरेका छन्।

यस पुस्तकका भूमिका लेखक विक्रमवीर थापाले भनेका छन्—
 प्रस्तुत पुस्तकमा उनले ऐतिहासिक निधिलाई मात्र गुरुत्व दिएका छैनन, बरु आफूले जीवनमा अनुभूत गरेका पक्ष पनि हालेका छन्, जनपक्षह' शिक्षाप्रद, रोमाङ्चकारी, रहस्यमय, एवम् कौतूहलपूर्ण छन्। रु त्यस्तै उनले आफू पनि साहित्यकार भएको र यसबाट लेखक मरेर पनि बाख्चने भाव प्रकट गरेका छन्। साथै धनसम्पत्ति मरेपछि काम नलाग्ने तर साहित्य बाख्चिरहने भनेर साहित्यिक मूल्यको महत्तालाई बखानेका छन्। उनी लेखनफ -सन् १९८६ मा प्रकाशित यस भूमिकाकारको अर्थात् मेरो उपन्यास इटिस्टादेखि सतलजसम्मउँ अभिलेखको लागि झमदन पुरस्कार पुस्तकलयउँ कठमाडौंमा हुलाकट्टारा पठाउन भनेर म झजेनरल पोस्ट अफिसउँ कचहरी पुगेको थिए। ...दिलबहादुर नेवारज्यूले भन्नुभएको थियोफ —मैले धेरै धन कमाएर पनि मेरो लागि धन केही काम आएन। म मरेपछि मलाई धनले चिनाउने होइन, कलमले नै मलाई चिनाउने हो। रु

झरातो ब्लाउज़उँको रमाइलोबाट सुरु भएको लेखकीय यात्रा विभिन्न स्थानह' हुख्दै अगाडि बढेको छ। नेपाली भाषाप्रति अत्यन्तै माया व्यक्त गरिएको छ। त्यस्ता रचनामध्येफ नेपाली भाषाको भविष्य, भाषाप्रति प्रेम, महद्रवपूर्ण छन्। लेखकले नेपाली भाषा, सभ्यता, संस्कृत र परिवेशप्रति यसरी बुखागत 'पमा आ ना भाव व्यक्त गरेका छन्-

—नेपाली भाषाका पाठ्यपुस्तकह' सरल, स्थिर हुनुका साथै समयअनुसारको हुनु नितान्त आवश्यक छ। पाठ्यपुस्तकमा परेका

विषयवस्तुह' नेपाली पढाउने शिक्षकले मात्र मन पराएर हुँदैन । समयअनुसार विद्यार्थीको रुचिलाई पनि ध्यानमा राख्नुपर्छ । ... मेरो छोराछोरीले नेपाली पढनशूलेखन जान्दैन, नेपाली भाषा जान्दैन यसकारण अतिरिक्त अ-ग्रेजी विषय लिएको छ भन्ने पटमूख आमाबाबुलाई नेपाली भाषाको गरिमा बुत्ताउनुपर्छ । रु ... यस्ता धेरै उद्धरणह' कृतिभित्रबाट दिन सकिन्छ ।

लेखक आ नो संस्कृतितर्फ कर्ति सचेत छन् भन्ने कुरा त झङ्घालेन्टाइन डेउलाई होली र फागुपूर्णिमा, झमदर्स डेउलाई विजयादशमीमा र झफेन्डसिप डेउलाई रक्षाबन्धनमा मनाउनुपर्छ भन्ने अनुरोध गरेबाट थाहा हुन्छ ।

लेखकले आ ना अनुभूति प्रस्तुत गर्दा कतै सुतउ, कतै दृष्टान्त, कतै सन्देश, कतै अभावको चर्चा पनि गरेका छन् । नेपाली कवि, लेखक र गायकह'को चर्चा गरेका छन् । उनी भारतका विभिन्न स्थान मात्र नभएर नयाँ नेपाल बनाउनुपर्छ भन्ने बेलाको नेपालको बन्द, जुलस, हडतालसमेत हेर्न पुगेका रहेछन् । ती सबै अनुभव र दृश्यह'लाई यिनले कृतिमा खिचेका छन् । कृति पठनीय छ । भारतीय नेपाली भाषाको प्रभावले नेपालमै बस्ने नेपाली पाठकलाई भने कहिए कतै त्रुटि भए जस्तो भान पर्न सकछ । समग्रमा भन्नुपर्दा लेखकीय अनुभूति निवन्धात्मक तद्रवका आधारमा हेर्दा प्रस्तुत भएकै छ । केही विवरण, केही जीवनी, केही कथाका अंश, केही कवितांश केही वस्तुतथ्य कृतिभित्र पाइने पाठकका खुराक हुन् ।

अन्त्यमा –सेवामा श्री कमलबाबु झनेपालीउँ (त्रैमासिक)मा पुस्तक समीक्षाको लागिरुलेखिएको उद्धरण डी.पी. जोशीको रहेछ । त्यसपछि लेखिएको छफ –ज्ञाननिष्ठजी, यो कितापको समीक्षाभन्दा पनि यिनका बारेमा एउटा छोटो लेखेर दिन सक्नुहुन्छ ? यिनले अ' पनि दुई किताप प्रकाशित गरिसकेका छन्फ क.दी.रु यी दुई उद्धरण अगाडि नै देखेपछि मलाई पहिलोभन्दा पनि दोस्रो उद्धरणले धेरै सजिलो पायो । समय कम भएका बेला क.दी. अर्थात् कमल दीक्षित (दादाजी)द्वारा यसप्रकारको अवसर पाउँदा खुसी लाग्यो । अब यो मेरो छोटो लेख कस्तो भयो ? यो पनि पाठकबाटै सुतउ आओस् ।

(पृष्ठ २ को बाहर की)

नेपालीको परम्परा नै हो । नेपाली जनताको ऋणमोचन गरेको भनेर झशांखधर संवत् ३० चलाइएको एघार सय अडाइस वर्ष भैसक्यो । नेपालमा करिया उन्मूलन दास प्रथा मोचन गरेको भनेर झश्री ३ चन्द्रशम्सेर ३० चलाइएको थियो १९८२ सालमा । अनि नेपालमा प्रजातन्त्र प्रवर्तन गरेको भन्दै झत्रिभुवन संवत् ३० पनि चलाइएको थियो २००७ सालमा । यी सबै नामका पात्रोह‘ प्रकाशित भएका थिए नेपालमा । तर यो नेपालभन्दा बाहिर भारत सिक्किममा भयो, त्यसलाई महद्रवपूर्ण मान्नुपर्छ ।

पुस्तकमा कुवेरचन्द्र दाहालले नभदिक पञ्चाक्तको नामको सार्थकतामा लामै भूमिका बाधेका छन् । भन्छन्-

-...झनभदिक ३०को शाब्दिक अर्थ पृथ्वी र ग्रहनक्षत्रका वीचको स्थान शून्य जनाउने दिशालाई भानिन्छ भने यहां स्वच्छ आकाशको प्रतीकका ‘पमा महान् भाषाविद् श्री नरसिंह राव जस्को उदारताको प्रतिफल झभाषा मान्यता ३० भयो भने अर्कपचि नेपाली भाषाका सशक्त योद्वा श्री नरबहादुर भण्डारीको बोध हुन्छ । तथा झदिक ३०ले मेधावी नारी श्रीमती भण्डारी र कर्मठ श्री कर्मातोदित अर्थात् इन्द्र कीलका दुई भुजालाई जनाउँछ ।...रु

-नेपाल देशीय पञ्चाक्तरु भनेर नेपालमा पात्रोह‘ छापिएर आएका छन् १९५० सालतिरदेखि नै । यो नभदिक पञ्चाक्तकार, ज्योतिषी नन्दकिशोर शर्माले आ नो भूमिकामा भनेका छन्-फ -नेपालबाट प्रकाशित भैरहेका पञ्चाक्तह‘ झभास्वाति ३०बाट गणित गरिएका छन् । भारतमा लगभग ५०० जस्ता पञ्चाक्तका साथै भारतको राष्ट्रिय पञ्चाक्त विश्वविजय, आर्यभत्र आदि पञ्चाक्तह‘ ग्रहलाधवबाट गणित गरिएका हुँदा यो पञ्चाक्त पनि ग्रहलाधवबाट नै गणित गर्ने विचार गरेका...अनि उदयास्त समय भने स्थानीय समय अक्षांश २७१० रेखांश ८८३० को आधारमा दिइएको छ । रु नन्दकिशोर शर्माले भनेजस्तै ती नेपाल देशीय पञ्चाक्तह‘भित्र नेपाली ज्योतिषीह‘ का नामका छन् पात्रोह‘ । नामका मोहले कोहीकोहीले चेलाह‘ या छोरानातिले पनि पुर्खा या गुरुकै नामका पात्रो चलाइआएका छन् । उदाहरणार्थ वासुकी भयको

पात्रो बाबुरामको पात्रो, दैवज्ञ कृष्णराजकुया मंगल पात्रो इत्यादि
नामका पात्रोह‘ भेटिन्छन्। यस्ता यी पात्रोह‘ निकै वर्षदेखि नेपालमा
चल्दै आए पनि सिक्किमको यो झनभदिक पात्रोउँ भने कति वर्षसम्म
चल्यो या चलेन हामीलाई थाहा छैन। नरबहादुर भण्डारी दम्पतीको
बखान गरिएकाले उनको पराजयपछि यो पनि बन्द भयो कि भन्ने
शू लाग्छ ।

फ क.दी.

सम्पादकीय

यो अङ्

पुरस्कारह‘ अर्पण गरिने समारोह भएको लगतै प्रकाशित हुने झनेपालीउँको आू जैले पनि सोही समारोहको पूर्ण विवरण दिएर निस्कन्छ । यो आू पनि त्यस्तै हो, यसको मुख्य अंश त्यसै समाचारले खाएको छ । नेपालीले धानीआएको यो परम्पराको उपयोगिता रहेछ भन्ने प्रमाण गुठी स्वर्णवर्षको अवसरमा प्रकाशित भएको —मदन पुरस्कार : प्रवचनह‘रू नै हो । त्यसका सम्पादक चित्तरञ्जन नेपालीको स्वीकारोक्ति छफ झनेपालीउँका पुराना आह‘ नभएका भए त्यो ग्रन्थ निर्माण हुन सक्तैनथ्यो । मदन पुरस्कार गुठीको मुख्यपत्र भएकाले यति झनेपालीउँ त्रैमासिकको कर्तव्य नै हो । इति अलम् ।

मदनशमशेरको ढुकुटी

यस आमा एउटा लेख यसका सम्पादकको पनि परेको छ र त्यो यस गुठीका नामधारी, कारणी मदनशमशेरसम्बन्धी छ । जसका स्मृतिमा या जसको नाम प्रचारका लागि यो गुठी जन्मियो, उनका विषयमा कुनै लेख या टिप्पणी छापिनु अनौठो होइन । तर त्यो लेख केवल मदनशमशेरको विषयमा केन्द्रित नभएर त्यसले राणाशृशासनकालको रीतिशृरिवाज र सामाजिक परिवेश बुतउनेतर्फ जमर्को गरेको छ । त्यसै हुँदा नेपालको सामाजिक इतिहास लेख्नेह‘लाई पनि त्यसले आकर्षित गर्ला भन्ने हामीले आशा गरेका हौँ ।

नेपाल संवत्

नेपाल गणतन्त्र घोषित भएपछि नेपाल सरकारले मुख्य ‘पले नेवार समुदायमा चल्दै आएको नेपाल संवत्त्लाई राष्ट्रिय संवत्’को सम्मान प्रदान गरेको छ। नेपालभित्रकै एउटा उपज, नेपाल संवत्त्लाई सम्मान गरिएकोमा हामी स्वागत गर्दौं। अब त्यसको कार्यान्वयन पक्षको अध्ययन गर्न एउटा आयोग गठन हुने कुरा छ। नयाँ गठन हुने आयोगलाई हाम्रो सुनाउ छ : व्यावहारिक हुन् रायसल्लाह कामै नचल्ने गरेर आदर्शवादी नहुन्, सुनावह’ /

